

GAMLE HUS DA OG NÅ

Stabbursrekke på Heammonjávvi

Foto KMK 2000

Status for SEFRAK-registrerte bygninger Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune Finnmark fylke 2000

Forord

Kulturminnekompaniet foretok år 2000 på oppdrag fra Riksantikvaren en kontrollregistrering av ca 3000 bygninger i kommunene Gjerstad, Nord Aurdal, Fræna og Kautokeino.

Undersøkelsen bygger på en landsomfattende registrering av hus bygd før 1900 kalt SEFRAK-registreringen. De innsamlede dataene danner grunnlaget for databasen Nasjonalt bygningsregister som ble åpnet i 2000.

Undersøkelsen ble gjort som et ledd i Riksantikvarens overvåkingsprogram av SEFRAK-registrerte hus i et representativt antall kommuner. Ved hjelp av periodiske kontrollregistreringer er målet å få informasjon om desimeringstakt og endringer på bygg eldre enn 1900.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: ”Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen år 2008 ikke overstige 0,5 % årlig”.

Tidligere var det gjort spredte undersøkelser i presskommuner i Osloregionen – Nittedal, Lier og Ullensaker. Disse viste et gjennomsnittlig årlig tap på 1 % for hus eldre enn 1900. Satt på spissen vil dette si at om 80 år ville alle hus eldre enn 1900 være borte.

I 2000 besto utvalget for kontrollregistrering av utkantkommuner i fylkene Aust-Agder, Oppland, Møre og Romsdal og Finnmark.

Rapporten er skrevet av Kulturminnekompaniet. Rapportformen bygger på Nittedalrapporten, men er omarbeidet i samarbeid med Riksantikvaren, ved Gro Wester i 2000, fra 2001 Anke Loska.

April 2004

Unni Broe og Solrun Skogstad

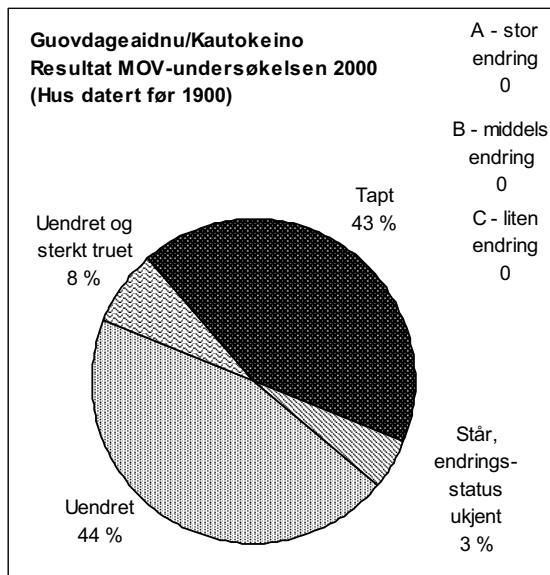
Innhold

0	SAMMENDRAG	6
0.1	Nøkkeltall Guovdageaidnu/Kautokeino	6
0.2	Kvantitative forandringer	6
0.3	Kvalitative forandringer	6
0.4	Årsak til tap	7
0.5	Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy.	7
1	"GAMLE HUS DA OG NÅ" – PROSJEKTETS INNHOLD OG IDEER	8
1.1	Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)	8
1.1.1	Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)	8
1.1.2	Miljømål	9
1.2	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2000	9
1.3	Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister	9
1.3.1	Historisk utvikling	9
1.3.2	Opplysningene i registeret	10
1.3.3	Registreringsmaterialet	10
1.4	Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen	10
1.4.1	Nasjonalt bygningsregister	10
1.4.2	Undersøkte SEFRAK-data	12
1.4.3	Parametere for MOV-undersøkelsen 2000	14
1.5	Samlet resultatoversikt MOV 2000	17
1.5.1	Kvantitative forandringer	17
1.5.2	Kvalitative forandringer	18
2	INNLEDNING	21
2.1	Kart over Guovdageaidnu/Kautokeino	21
2.2	Historikk og beskrivelse	22
2.2.1	Geografi og topografi	22
2.2.2	Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen	22
2.2.3	Kommunikasjoner	23
2.2.4	Næringsgrunnlag	23

2.3	Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Guovgeaidno/Kautokeino	25
2.3.1	Antall undersøkte hus	25
2.3.2	Registreringstidspunkt	25
2.3.3	Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Guovdageaidnu/Kautokeino	25
2.3.4	Registreringskretser	26
2.3.5	Tettbygd/spredtbygd	26
2.4	Egenskaper ved undersøkte hus i Guovdageaidnu/Kautokeino	27
2.4.1	Samfunnssektor	27
2.4.2	Sosial miljøsammenheng	27
2.4.3	Bygningstyper	27
2.4.4	Alder	28
3	RESULTAT	29
3.1	Tap	29
3.1.1	Tap – samlet oversikt	29
3.1.2	Tap – samfunnssektor	29
3.1.3	Tap – sosial miljøsammenheng	30
3.1.4	Tap – bygningstyper	30
3.1.5	Tap – alder	31
3.1.6	Tapsårsaker	31
3.2	Endringer av gjenstående bygninger pr. år 2000	33
3.2.1	Endringer – samlet oversikt	33
3.3	Tilstand	34
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt	34
3.3.2	Tilstand – samfunnssektor	34
3.3.3	Tilstand – sosial miljøsammenheng	34
3.3.4	Tilstand – bygningstyper	34
4	GEOGRAFISKE VARIASJONER I TAP OG ENDRING	36
4.1	Tap og geografiske variasjoner	36
4.1.1	Tap – kretser	36
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	36
4.2.1	Endringer – kretser	36
5	REGISTRERINGSTIDSPUNKT OG VARIASJONER I TAP OG ENDRING	37
5.1	Tap – variasjoner etter registreringsperiode	37
5.2	Endringer – variasjoner etter registreringsperiode	37
6	KONSEKVENSER OG TENDENSER	38
6.1	Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling	38
6.1.1	Befolkningsutviklingen	38
6.1.2	Jordbruk og reindrift	38
6.1.3	Eldre sentra, knutepunkter	40
6.1.4	Spredt bebyggelse	41

6.1.5	Vegprosjekter	41
7	SAKSBEHANDLING, PLANFORHOLD M.M.	42
7.1	Bruk av SEFRKA-materialet i kommunen	42
7.2	Planforhold	42
7.3	Tilskudd til eldre bygninger og kulturlandskap	43
8	RESULTATER MED REGISTRERTE HUS FRA 1900-TALLET INKLUDERT	45
8.1.1	Oppsummering av resultat, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet	45
8.1.2	Bygningstyper, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet	45
8.1.3	Tap – sosial miljøsammenheng, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet	47
8.1.4	Tap – bygningstyper, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet	47
8.1.5	Tap – alder, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet	48
8.2	Oppsummering – inkludert hus datert til etter 1900.	49
8.2.1	Kvantitative endringer	49
8.2.2	Kvalitative forandringer	49
8.2.3	Årsak til tap med den registrerte 1900-tallsbebyggelsen inkludert	51
8.2.4	De viktigste forskjellene med hus datert til 1900-tallet inkludert/utelatt	51
KILDER:		52
VEDLEGG 1. BYGNINGSTYPER: TAP – ENDRING, TABELL		53
VEDLEGG 2. REGISTRERINGSKRETSER: TAP – ENDRING, TABELL		54

0 Sammendrag

0.1 Nøkkeltall

Guovdageaidnu/Kautokeino

Over en periode på 22 år har 43 % av de 40 undersøkte bygningene i kommunen gått tapt.

0.2 Kvantitative forandringer

MOV-undersøkelsen i Guovdageaidnu/Kautokeino omfatter 40 bygninger. 17 av disse har gått tapt, dvs. de var borte fra registreringsstedet i 2000. Det tilsvarer en prosentandel på 43 %. Kommunen har den høyeste tapsandelen av de undersøkte kommunene i 2000.

Tre bygninger er så sterkt truet på grunn av teknisk tilstand at de kan være rivingstruet. Det

tilsvarer en prosentandel på 8 % av de undersøkte bygningene. Dette er trolig et minimumstall.

Ingen bygninger er så sterkt ombygde - endringstype A, at de er vanskelige å kjenne igjen.

Ingen bygninger er endret siden registreringstidspunktet. Her må det presiseres at fornying av materialer til samme type som ved registreringstidspunktet, ikke er registrert som endring i denne undersøkelsen.

I år 2000 står 44 % av alle undersøkte bygninger i tilnærmet samme form som ved registreringstidspunktet, og disse er ikke spesielt truet av teknisk tilstand.

0.3 Kvalitative forandringer

Sammenholder man tallene for tap og tilstand i forhold til sosial og fysisk miljøsammenheng og bygningstyper, er tendensen klar; det har skjedd en kvalitativ endring i kulturminnebestanden.

Alle undersøkte bygninger i Guovdageaidnu/Kautokeino representerer med et unntak næringsdrivende, dvs. reindriftsutøvere og småbrukere. Alle bygninger som er revet eller sterkt truet, var knyttet til primærnæringen.

Få fjøs og våningshus ble registrert, og tapsandelen for våningshus er 75 %. For fjøs/stall/låve er den noe mindre 67 %, men det ene fjøset som står tilbake er sterkt truet. Selv om et våningshus og et fjøs er flytta til bygdetunet, og kunnskapsaspektet ved disse dermed er bevart, får tapene stor konsekvens for sammenhengen i kulturminnebildet – det står svært få eldre hus av disse typene tilbake, og de er sårbare for endringer.

Stabbur, som er den største enkeltgruppen hus, har en tapsandel på 38 %, dvs. 12 bygninger, og av de gjenstående er to truet. Fire av de tapte er flytta til bygdetunet, og fire er gjenfunnet i andre kontekster, bl.a. boligfelt. Selv om flytting har vært særlig vanlig for stabbur (áiti) innen samisk kultur, vil likevel dette være et tap sett i forhold til den opprinnelige sammenhengen stabbura sto i.

Den samiske gården i elvelandskapet med stabbursrekkene som illustrerte verddeforholdet, dvs. samarbeidet mellom de fastboende og flyttsamene, er det i dag meget få av. Da registreringen startet opp sist på 1970-tallet var både jordbruket og reindriftsnæringen under omforming, noe som alt hadde ført til fysiske endringer i dette miljøet, og det som har skjedd med de undersøkte bygningene siden da forsterker virkningen av denne utviklingen. Et karakteristisk trekk i kulturlandskapet ved Kautokeinoelva, og et tradisjonelt trekk ved samisk byggeskikk er blitt ytterligere redusert i løpet av undersøkelsesperioden.

0.4 Årsak til tap

Flytting er årsak til at 10 bygninger har blitt fjernet fra det stedet de sto ved SEFRAK-registreringen. Generelt forfall, opprydding og ny bruk av areal er årsak til at 4 bygninger er revet.

Flytting er den største tapsårsaken. Innen samisk kultur har det vært vanlig å flytte bygninger, og da særlig aiti (stabbur), og etter 2. verdenskrig har det vært stor kontinuitet i denne skikken. Seks av bygningene er flytta til Guovdageainnu Gilisilju/Kautokeino bygdetun.

Manglende funksjon er den nest viktigste årsaken til forfall og tap. De fleste bygningene som var borte fra registreringsstedet, sto på småbruk som ikke lenger var i drift. En av bygningene som er satt opp på bygdetunet, sto ved SEFRAK-registrering på et fraflytta bruk og var da i meget dårlig stand.

Offentlige vedtak, vegutbygging eller andre større arealinngrep har trolig ikke direkte ført til tap av noen av de undersøkte husene. De fleste rivinger er med andre ord resultat av private beslutninger.

0.5 Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy.

SEFRAK-materialet har ikke blitt brukt i byggesaksbehandling eller plansammenheng ved Teknisk Etat i kommunen. Dersom "interessante" bygninger kunne bli berørt har Guovdageainnu Gilisilju/Kautokeino bygdetun blitt kontaktet.

Når det gjelder utskillelse av tomter, eller andre arealkrevende tiltak blir det sendt melding til Samediggi/Sametinget.

1 "Gamle hus da og nå" – Prosjektets innhold og ideer

1.1 Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)

1.1.1 Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)

Miljøovervåking har i lang tid vært benyttet innen naturvern- og forurensingssektoren. Den er nå tatt opp av kulturminneforvaltningen.

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Miljøovervåking omfatter både påvirkning, effekter og miljøtilstand. Miljødatahåndtering av ulikt slag som kvalitetssikring og referanseproduksjon, samt vurdering og rapportering er også aktiviteter som hører inn under overvåking.

Målet er å dokumentere miljøtilstand- og utvikling i tid og rom, som følge av menneskeskapt påvirkning eller som følge av naturlige endringer.

Omfanget kan både være langsiktig eller tidsavgrenset, kontinuerlig eller diskontinuerlig (rullerende), og kan være landsdekkende, eller regionalt eller lokalt geografisk avgrenset.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Det har vært gjennomført to store registreringer av kulturminner i Norge: ØK-registreringen for automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-registreringen for nyere tids kulturminner. Begge disse har vært tatt i bruk i de spredte punktvis undersøkelsene på miljøovervåking innen kulturminneforvaltningen som har vært gjennomført til nå.

I 1994 ble Nittedal kommune i Akershus MOV-undersøkt mht. til nyere tids kulturminner som første kommune i landet. Undersøkelsen som tok utgangspunkt i SEFRAK-registreringen i Nittedal viste at 21 % av bygningsmassen fra før 1900 var blitt revet i perioden 1974-1994. Den viste også at det ble revet flest hus i tettstedene i kommunen. Her var tapet på 25 %. Dette skyldtes bl.a. et stort byggepress på grunn av nærheten til Oslo, noe som førte til at flere eldre hus måtte vike for yngre bebyggelse.

Nittedal ble seinere supplert med tilsvarende undersøkelser i sentrale strøk rundt Oslo, i kommunene Ullensaker og Lier.

I 1997 begynte Riksantikvaren en kontroll av ØK-registreringen (forminnek kontroll), og dette året ble Tromsø, Trondheim og Skien kommuner kontrollregistrert.

Etter hvert som miljøovervåking har kommet inn i mer organiserte former har Riksantikvaren satset på et kommuneprogram med et systematisk utvalg av norske kommuner. Riksantikvarens strategiske plan (2000-2005) slår fast: "Systematisk overvåking av kulturminner og kulturmiljøer skal etableres som løpende virksomhet". I 2000 fikk Riksantikvaren øremerkete midler til miljøovervåking i distriktene, og år 2000 er det første året i et omløp på fem år med ca. fire kommuner pr. år.

1.1.2 Miljømål

Punktvisse undersøkelser i andre kommuner understøtter resultatet fra Nittedal, og viser at 1 % av den eldre bygningsmassen forsvinner årlig. Satt på spissen vil en slik årlig avgang på 1 % innebærer at om 80 år vil praktisk talt alle bygninger bygd før 1900 være borte.

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

Nasjonalt resultatmål

Det er et nasjonalt resultatmål at det årlige tapet som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres og innen 2008 ikke overstige 0,5 % årlig.

1.2 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2000

De aktuelle kommunene i år 2000, Gjerstad i Aust-Agder, Nord-Aurdal i Oppland, Fræna i Møre og Romsdal og Guovdageaidnu/Kautokeino i Finnmark, er plukket ut i samarbeid mellom Statistisk Sentralbyrå (SSB) og Riksantikvaren. Ingen av disse ligger i sentrale strøk.

Kommune nr./navn	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall SEFRAK-registrerte objekter
0542 Nord-Aurdal	6500	Vekst	Service, turisme, landbruk	1696
0911 Gjerstad	2500	Tilbakegang	Skogbruk, industri	786
1548 Fræna	9100	Vekst	Landbruk, industri, fiske	1287
2011 Guovdageaidnu Kautokeino	3150	Vekst	Reindrift og reinproduksjon	81

NIKU har på oppdrag fra Riksantikvaren i år 2000 foretatt en kontroll av ØK-registreringen i tre av kommunene, Nord-Aurdal, Fræna og Kautokeino.

1.3 Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister

1.3.1 Historisk utvikling

Norsk Kulturråd tok initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge i 1970. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "SEkretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. I 1977 ble sekretariatet oppløst, men navnet SEFRAK ble beholdt. SEFRAK ble da lagt under Miljøverndepartementets planavdeling. I 1989 ble ansvar for feltarbeid, registerdrift og videreutvikling av registeret overført til Riksantikvaren.

SEFRAK-registreringen ble avsluttet i 1995. Da var det registrert over 515 000 objekter. Ved et samarbeid mellom Statens Kartverk og Riksantikvaren ble SEFRAK-data koblet sammen med bygningsdelen i *GAB-registeret* og kalt *Nasjonalt bygningsregister*.

Feltarbeidet har vært faglig ledet av fylkeskommunenes kulturavdelinger. Fylkeskommunene og de enkelte kommuner har samarbeidet om den praktiske gjennomføringen av registreringer.

1.3.2 Opplysningene i registeret

SEFRAK-registreringen er en registrering av faste kulturminner. Med faste kulturminner menes jordfaste, ikke-bevegelige spor i landskapet etter menneskelig virksomhet.

Den opprinnelige hensikten var at registeret skulle omfatte alle typer kulturminner. Men av hensyn til fremdrift og ferdigstilling, ble det bestemt fra departementet at registeret i første omgang skulle avgrenses til å omfatte bygninger. Enkelte steder er imidlertid andre faste kulturminner som veger, steingjerder, brønner og lignende tatt med.

Registeret omfatter derfor i hovedregel bare bygninger som er oppført i perioden 1537–1900. Unntak er gjort for enkelte miljøer som er vokst fram etter 1900, og for Finnmark og Nord-Troms hvor en stor del av bygningsmassen ble brent under krigen. Her er bygninger oppført i perioden 1900–1940 også tatt med. De fredete bygningene er allerede registrert i et fredningsregister. Kirkene og de statlige bygningene er registrert i tilsvarende registre. Det varierer om disse bygningene inngår i SEFRAK-registreringen.

SEFRAK-registerets styrke er bl.a. at alle bygninger innenfor det nevnte tidsrom er tatt med, uavhengig av alder, størrelse, teknisk tilstand, autenticitet, representativitet osv. Registeret er derfor egnet til å møte skiftende bevaringssyn og eventuelle nye prioriteringer som måtte komme innen kulturminnevernarbeidet. Ved bruk av registeret i MOV-undersøkelsen er det imidlertid viktig å huske at bygninger etter 1900 ikke er tatt med.

1.3.3 Registreringsmaterialet

Registreringen har vært drevet som feltarbeid. Opplysninger om bygningenes historie og tekniske tilstand, dvs funksjon, byggeår, eventuelle ombygginger, konstruksjon og materialer er fylt ut på skjema. Koder fra en detaljert kodeliste standardiserer informasjonen. Deretter har registrator kartfestet huset, fotografert, målt opp og tegnet grunnplan.

1.4 Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen

1.4.1 Nasjonalt bygningsregister

SEFRAK-registreringen inneholder tre ulike registreringsskjema – skjema for hus, andre minner og miljøer. Denne MOV-undersøkelsen er konsentrert om hus og tar utgangspunkt i Nasjonalt bygningsregister. Andre minner og miljøer ligger ikke inne i Nasjonalt bygningsregister. I de fire kommunene består hovedtyngden i SEFRAK-registreringen av bygninger, men det er kun i Kautokeino det bare er registrert bygninger. Innslaget av registreringer av andre minner er lite i de andre tre kommunene. SEFRAK-registreringen i Gjerstad fra 1990-tallet inneholder flest miljøskjemaer.

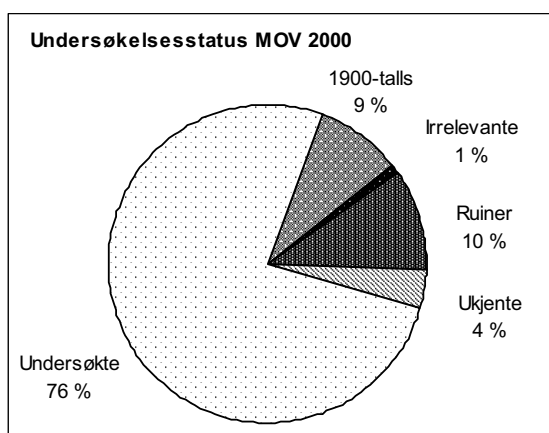
Variasjoner i registreringstidspunkt

Registreringen i de fire kommunene som var del av MOV-undersøkelsen i år 2000 forgikk fra 1977 til 1994. De fleste hus ble førstegangs-registrert i perioden 1980–1984. Det ordinære feltarbeidet var avsluttet 1993. Registreringene fra 1994 er få, og i hovedsak gjort i forbindelse med oppretting/avslutning av registreringen i kommunen.

Undersøkte bygninger 2000

I Nasjonalt bygningsregister er det til sammen 3850 registrerte objekter fra Gjerstad, Nord-Aurdal, Fræna og Kautokeino. Ikke alle disse er med i undersøkelsen, da flere faller utenom av forskjellige årsaker.

Kommune	Registrerte objekter 1977–94	Datert til 1900-tallet	Irrelevante	Ruiner	Ukjente	Undersøkte bygninger 2000
0542 Nord-Aurdal	1696	92	7	88	131	1378
0911 Gjerstad	786	36	10	140	11	589
1548 Fræna	1287	180	7	167	13	920
2011 Guovdageaidnu Kautokeino	81	36	5	0	0	40
Samlet	3850	344	29	395	155	2927

I alt 2927 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommune-rapportene for MOV-undersøkelsen 2000.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelses-grunnlaget utgjør (76 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

Hus datert til 1900-tallet

MOV-undersøkelsen år 2000 skilte i første omgang ikke ut hus datert til 1900-tallet. For at tallene for undersøkelsen i ulike deler av landet skulle bli mest mulig sammenlignbare ble det senere besluttet at bare hus bygd før 1900 skulle med. De opprinnelige analysene for år 2000 ble da omarbeidet i henhold til dette. Enkelte resultater fra undersøkelsen med hus fra 1900-tallet inkludert, er likevel tatt med i eget kapittel i kommunerapportene. Dette er særlig vektlagt for Kautokeino, der den øvre registreringsgrensen var 1940 ved førstegangsregistrering.

Ruin

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Med unntak for Kautokeino ble det registrert ruiner i de undersøkte kommunene. Det varierer noe hvordan ruinene er lagt inn i SEFRAK-databasen. En del av ruinene i Nord-Aurdal er lagt inn som "andre minner".

Registreringen viser at det har vært ulik praksis mht. hva som definerer en ruin. Noen har strengt fulgt SEFRAK-instruksen, andre har definert huset som ruin først når det bare er grunnmurer tilbake. Det vil uansett være rom for skjønn her. I et par tilfeller er definisjonen endret fra ruin til stående hus under MOV-undersøkelsen.

Irrelevant

En del hus ligger med to ulike registreringsnr. i registeret. Det ene er derfor trukket ut av undersøkelsen som irrelevant. Dette er særlig aktuelt i Nord-Aurdal og Kautokeino.

Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner.

Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer. Alder, funksjon og andre historiske opplysninger gjelder muren (som med andre ord er en ruin), mens bygningsbeskrivelsen gjelder det nye huset. Dette finner man særlig i skogområdene i Gjerstad.

Ukjent

En del registreringer har mangler mht. kartfesting. Det kan være at henvisning til kartblad mangler på skjemaet, at det aktuelle registreringsnr. ikke finnes på det aktuelle kartbladet, eller at kartbladet er kommet bort. I Nord-Aurdal er det et problem ved deler av den tidligste registreringen at kartfestingen ikke er blitt utført. Dette har særlig fått konsekvenser for registreringer i utmark. De fleste av objektene med slike mangler i kartfestingen er kommet i gruppen "ukjent". Noen objekter i registeret er notert som "avvist ved registrering". Her mangler all informasjon utenom objektnr.

Det finnes også enkelte skjemaer som har så mangelfulle opplysninger at de er trukket ut av MOV-undersøkelsen. Det kan være mangler eller feil mht. fotografier, feil kartfesting og andre åpenbare feil mht. objektopplysninger. Det er usikkert hvilke hus som er registrert.

I tillegg er det hus som av ulike grunner ikke er befart, og der heller ikke kontakt med eiere/brukere har kunnet gi opplysninger.

1.4.2 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kopier av de originale SEFRAK-kartene og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlede dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Nasjonalt bygningsregister.

For å undersøke eventuelle fysiske endringer i den registrerte bebyggelsen er det tatt utgangspunkt i SEFRAK-skjemaets fotografier, og beskrivelser av eksteriøret på førstegangs-registreringstidspunktet. Det er ikke gjort noen systematisk nyregistrering av enkeltelementer lik den opprinnelige registreringen. Observasjonene av endringene er basert på skjønn og har munnet ut i klassifisering av endringstyper (se neste kapittel).

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer. Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet, og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og alder. Andre aspekter som er undersøkt er geografiske variasjoner, og med bakgrunn i den lange registreringsperioden, om det er mulig å spore tendenser i tap-/endringfrekvensen over tid.

Samfunnssektor

SEFRAK-registeret er bygd opp etter en grovsortering av objektene i forhold til hvilke samfunnssektorer objektet tilhører. Dette er knyttet til koden for opprinnelig funksjon og nåværende funksjon. Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen er opprinnelig funksjon. SEFRAK's ulike samfunnssektorer er: 1. Landbruk, fiske og fangst, 2. Boligbebyggelse uten næringstilknytting, 3. Fritidsbosetning, 4. Industri, 5. Merkantil virksomhet, 6. Offentlig forvaltning, kirke og militærvesen, 7. Undervisning, forskning og andre kulturformål, 8. Samferdsel, 9. Offentlig tjenesteyting og sosiale formål. I forhold til undersøkelsen av hustyper gir samfunnssektor et mer overordnet bilde av den samfunnsmessige miljøsammenhengen kulturminnene har vært en del av. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner tilknyttet bestemte samfunnssektorer har vært mer utsatt for tap og endringer enn andre. I flere kommuner er det svært få objekter i sektorene utenom landbruk. For å lette oversikten er derfor enkelte av "de andre" sektorene slått sammen i de grafiske framstillingene.

Sosial miljøsammenheng

Objektene i SEFRAK-registeret er koplet mot sosial miljøsammenheng. De er grovsortert i tre grupper som er: 1. Embetsverk/institusjon (eks. prest, sorenskriver, kommune, forening), 2. Næringsdrivende (eks. godseier, bonde, fisker, kjøpmann – det varierer om kategorien behandles som én gruppe eller mer finmasket) og 3. Arbeider, husmann, tjenestemann. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner fra bestemte sosiale miljøer er mer utsatt for tap eller endringer enn andre.

Definisjon av hustyper

Den undersøkte bygningsmassen er inndelt i et fast sett med hustyper for alle de undersøkte kommunene. Hustypene er løstrevet fra SEFRAK-systemets funksjonsinndeling, som ville vært for omfattende. I valg av hustype er det gjort en skjønnsmessig avveining av den funksjon huset er bygd for, og det preget det har i dag. Oftest vil hustypebetegnelsen samsvare med den man finner i objektribrikken på SEFRAK-skjemaet. I inndeling av hustyper er det sett bort fra næringstilknytting og sosial miljøsammenheng da dette undersøkes for seg. Kategorien "Bolighus/våningshus" vil derfor være vid og omfatte bolighus på husmannsplassen, prestegården, i arbeiderforstaden og i villabyen. Listen under viser at hustyper knyttet til jordbruket dominerer i materialet.

Hustypebetegnelsene som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering. "Sidebygning" omfatter hus der bryggerhus, drengestue og kårstue inngår. "Andre mindre uthus i/nær tunet" omfatter hus som utedo, vedskjul, vognskjul, smie, kjone, badstue m.m. Med "Fjøs, stall, låve" er det tenkt på enkeltstående eller sammenstilte uthus i rekke, i motsetning til "Driftsbygning" som er enhetsbygningen/enhetslåven i jordbruket. For hus i utmarka er det skilt mellom slike som står i hjemmemarka – "Utløe, sommerfjøs", og hus på setra – hvor ordet "seter" er lagt til i hustypebetegnelsen.

Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet.

Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar er hustypene (utenom "Bolighus/våningshus" og "Bygård") igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen under. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus	Bygård
Mindre uthus i/nær tunet	Andre hustyper
Sidebygning	Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)
Stabbur/loft	Kraftstasjon, transformatorstasjon
Andre mindre uthus i/nær tunet	Forretning
Driftsbygninger i tunet	Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.
Fjøs, stall, låve (enkelstående)	Stasjonsbygning
Driftsbygning (enhetsbygningen)	Kirke, kapell
Hus i utmarks/seter	Skole/internat
Utløe, sommerfjøs	Forsamlingshus
Kvern, sag	Sykehus, pleiehjem
Koie	Kommunehus
Andre hus i utmark	Bygdemagasin, telthus, tollbod
Seterbu/sel	Hytte
Seterløe	Ukjent
Seterfjøs	
Andre hus på setra	
Naust, sjøhus, fyr m.m.	
Naust	
Sjøhus	
Rorbu	
Fyr m.m.	

Alder

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringene. Likevel er dateringene interessante i forhold til den kvalitative analysen. Med utgangspunkt i hvordan dateringer av hus forholder seg til Kulturminneloven, er dateringene sortert etter følgende grupper: Før 1650, 1650–1849 (inkl. uspes. 1800-tall), 1850-1899, 1900-tall, ukjent.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygd/spredbygd områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som SSB har brukt i folketellingene fra 1970, 1980 og 1990. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnstillingen for Nord-Aurdal, Fræna, og Kautokeino er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Gjerstad er organisert etter kretsinnstillingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnstillingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnstillingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnstillingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Registreringsperioder

Det er store forskjeller kommunene i mellom mht. registreringstidspunkter:

- Nord-Aurdal har den lengste registreringsperioden fra 1977 til 1990, med tyngdepunkt mellom 1985–1989.
- Fræna begynte registreringen i 1979 og avsluttet i 1984, med et klart tyngdepunkt fra 1979–1982.
- I Gjerstad foregikk registreringen over en 10-års periode fra 1984 til 1994. Tyngdepunktet her ligger i perioden 1990–1994.
- Kautokeino ble registrert fra 1978 til 1985, med tyngdepunktet i 1980, ett hus ble registrert i 1991.

Det store tidspennet i registreringen (17 år for kommunene som ble undersøkt i år 2000) kompliserer tolkningen av resultatene. For å kompensere for dette er registreringsåret lagt inn i databasen sammen med resultatene. Materialet er i analysen delt inn i registreringsperioder på 5 år. Disse er:

1975 – 79	1980 – 84	1985 – 89	1990 – 94	1995 – 99
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

De samme perioder brukes for alle kommuner. Dette gir muligheter for å se nærmere på forskjeller mellom registreringsperioder og på forskjeller mellom kommunene.

1.4.3 Parametere for MOV-undersøkelsen 2000

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) ombygging og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flytta vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flytta.

Tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

- Endringstype A* Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelig volumkarakter er endret.
- Endringstype B* Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.
- Endringstype C* Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold, for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som nytt panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt preg, og må i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og betydning som elementer i kulturlandskapet.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autentisitet i detaljer.

Enkelte endringer representerer nok for folk flest en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil likevel bli registrert som en endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C. En vanlig endring av denne typen er for eksempel at moderne takbelegg erstattes av torv. Hus som ved registreringen hadde funksispreg som følge av endringer midt på 1900-tallet, og som nå er "ført tilbake" til empire eller sveitserstil, er også klassifisert i gruppe C – om de ikke ellers er tilbygd eller påbygd. MOV-undersøkelsen tar ikke hensyn til om det er belegg for om endringer er historisk riktige eller ikke.

Utgangspunktet er huset ved førstegangs-registreringstidspunktet. Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene. Karakterendring kan være like utslagsgivende som størrelsen på påbygg/tilbygg. En endring som klart signaliserer funksjonsendring, kan representere et like stort inngrep i husets karakter som et tilbygg.

På et hus som alt er preget av mange endringer i nyere tid, for eksempel med mange ulike typer vinduer, panel m.m. vil nye utskiftninger i mindre grad merkes. Det er også stor forskjell på hva de enkelte hustypene vil tåle. En stor driftsbygning som alt er sammensatt av flere utbygg vil ha større "toleranse" for nye tilbygg, enn en klassisk tømmerlåve eller et lite stabbur.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne takbelegg som bølgeblikk, eternitplater, asbetsplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring.

Det kan også være vanskelig å spore endringer av visse vindustyper. Det gjelder særlig moderne sprossevinduer som kan være vanskelig å se på fotografier uten nærbilder. Det kan være vanskelig å skille falske sprosser fra ekte, og vippevinduer i riktig format fra eldre. Det ligger derfor en stor grad av skjønn og vurdering av karakter i om dette er vurdert som endring.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autentisitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen 2000. Disse går inn i undersøkelsen som "Står".

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet. Dette har vært særlig aktuelt i Fræna og Nord-Aurdal. Konstruksjoner som laft, bindingsverk og stav/grind er her kombinert. Romsdalslånet har ofte en bindingsverksdel i den ene enden som ble brukt til vedskjul og andre lagerformål. I Valdres er det vanlig å finne tømmerlåver bygd inntil en bolk med tømmerfjøs eller et vognskjul av bindingsverk – ofte registrert som ett hus. En typisk endring her er at bindingsverksdelen blir revet, eller at fjøsdelen i den sammenbygde driftsbygningen blir revet. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar. Dette er de mest vanlige former for "del-rivinger" av hus.

I slike tilfelle kan den resterende delen være uendret. I utgangspunkt er disse klassifisert i endringstype B. Der den revne delen har vært den dominerende eller husene i tillegg er endret på andre måter, er de klassifisert i endringstype A.

Takbelegg

Den mest vanlige endringen i alle de undersøkte kommunene er skifting av takbelegg. Både Nord-Aurdal og Fræna har skifer som tradisjonelt taktekke. Siden disse er de to største kommunene i undersøkelsen, er utskifting av skifer til mer moderne takbelegg den mest forekommende endringen i MOV 2000. Denne endringen er klassifisert som endringstype C.

Truet på grunn av teknisk tilstand/forfall

Bygningene er vurdert etter dagens tilstand (2000), og det er ikke foretatt en systematisk sammenligning med tilstanden på førstegangs-registreringstidspunktet, men denne har vært en pekepinn. Det er et stort element av skjønn i vurderingen, som baserer seg på et første inntrykk og ikke tekniske undersøkelser. Det er bare de mest truede som er tatt med, og tilstanden er ikke kjent for alle gjenstående hus. Tallene over truede på grunn av forfall/teknisk tilstand må leses som minimumstall.

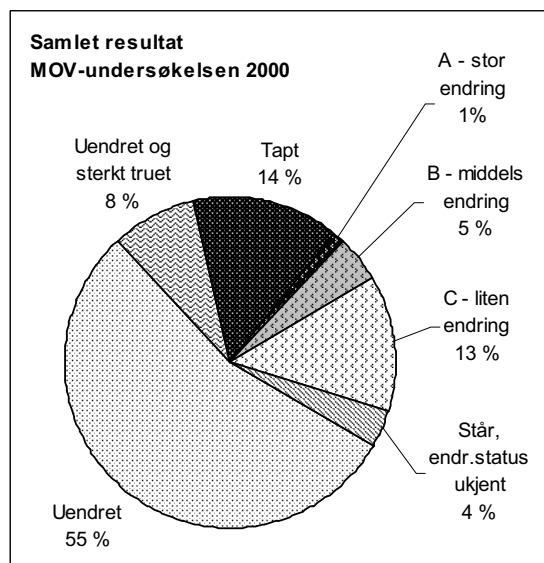
Konsekvenser og tendenser

Målet med dette punktet er å fange opp sammenhenger som ikke kommer fram ved den kvantitative analysen av SEFRAK-objektene, på bakgrunn av kommunens generelle utvikling. Utgangspunktet er utviklingen siden registreringen ble avsluttet. Det ses på konsekvenser av fraflytting/tettstedsvekst og eventuelle større inngrep/arealfragmentering.

1.5 Samlet resultatoversikt MOV 2000

1.5.1 Kvantitative forandringer

	Tapt		Truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står, endringsstatus ukjent		Uendret	
	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%
Gjerstad	33	6 %	46	8 %	11	2 %	32	5 %	54	9 %	8	1 %	405	69 %
Nord-Aurdal	174	13 %	161	12 %	5	0,4 %	52	4 %	127	9 %	41	3 %	818	59 %
Fræna	199	22 %	33	4 %	16	2 %	48	5 %	204	22 %	56	6 %	364	40 %
Kautokeino	17	43 %	3	8 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	5 %	18	45 %
MOV 2000 samlet	423	14 %	243	8 %	32	1 %	132	5 %	385	13 %	107	4 %	1605	55 %

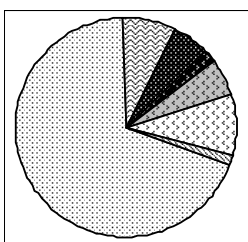

MOV-undersøkelsen 2000 omfatter 2927 bygninger for de fire kommunene samlet. Av disse har 423 gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 14 %.

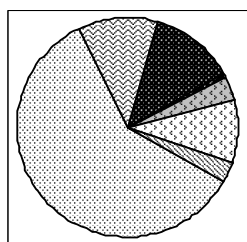
243 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingsruet. Det tilsvarer en prosentandel på 8 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

Bare 32 hus, dvs. 1 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

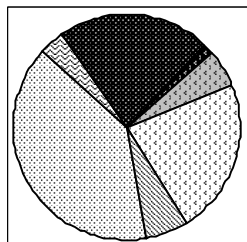
Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolk på litt under 24 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid, eller er sterkt svekket.

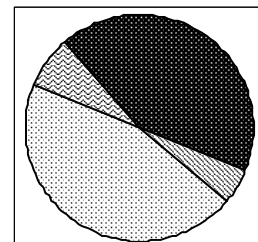
Gjerstad

Nord-Aurdal

Fræna

Guovdageaidnu/Kautokeino

Sammenligner man de fire kommunene viser det klare forskjeller, men også visse fellestrekk.

Gjerstad og Kautokeino representerer ytterpunkter. Om man ser på det viktigste trusselbildet for bestanden – tapt, truet og endringstype A (stor endring) samlet, blir andelen for Gjerstad 15 % og Kautokeino 50 %. Nord-Aurdal og Fræna nærmer seg hverandre med henholdsvis 25 % og 27 %.

Ser man på andelen uendrete (og ikke åpenbart truet av forfall) blir bildet noe annerledes. Gjerstad kommer igjen "på topp" med nær 70 % uendrete hus, mens Fræna har lavest andel – 40 %, Kautokeino 45 % og Nord-Aurdal rundt 60 %.

Det er også stor forskjell i forekomsten av endringer. Hus i Kautokeino er ikke endret. Fræna har størst endringsandel, men de fleste endringene er mindre omfattende og dreier seg for en stor del om vedlikehold. Trolig kan den relativt lavere andelen truede ses i sammenheng med dette. Hus i Gjerstad og Nord-Aurdal er om lag like mye endret, men en del av endringene i Gjerstad har vært mer omfattende, flere har valgt å bygge ut huset.

1.5.2 Kvalitative forandringer

De fleste endringer gjelder utskifting av ytre bygningselementer (endringstype C), og dreier seg om vedlikehold. Det har ført til at tradisjonelle elementer ved eldre byggeskikk når det gjelder taktekke og ytterkledning har vært i tilbakegang siden SEFRAK-registreringen. Det gjelder f.eks. de karakteristiske skifertaka i Nord-Aurdal og Fræna, og sponkledningen på vegger utsatt for "været" i Fræna. Det har også vært en tendens til "tilbakeføring" til mer "opprinnelige" typer – torvtak i Nord-Aurdal og Fræna og krum tegl i Gjerstad – i noen utstrekning gammel krum tegl.

Registreringstidspunkt, endring i rivetendens

Forskjeller i registreringstidspunkt er viktig å ha i mente når man sammenligner resultatene for kommunene. Gjerstad med det klart laveste tapet, har også den ferskeste registreringen, som startet i 1984. Nord-Aurdal var først ute – i 1977, men tyngdepunktene i registreringsaktivitetene for Nord-Aurdal, Fræna og Kautokeino ligger fra slutten av 1970-tallet og utover i første halvdel av 1980-tallet. Den var i hovedsak avsluttet når Gjerstad startet opp. Nord-Aurdal, Fræna og Kautokeino bør derfor være noenlunde sammenlignbare når det gjelder tid som er gått siden registreringen. Forskjeller i tid kan ikke forklare hele den store avstanden i tapsprosent til Gjerstad.

Undersøkelsen understøtter ikke resultatet fra Nittedal, om at det har vært en økende tendens til å rive gamle hus utover i undersøkelsesperioden. Dette kun med bakgrunn i materialet fra Gjerstad og Nord-Aurdal (der registreringsaktiviteten har vært fordelt over flest år, og muliggjort en slik del-analyse).

Guovdageaidnu/Kautokeino

Kautokeino er den kommunen som skiller seg mest ut når det gjelder kulturgeografisk bakgrunn og typen kulturminner som inngår i undersøkelsen. Registreringen (datert før 1900) representerer kun primærnæringen, ved hus knyttet til reindrift og småbruk. De registrerte bygningene består for det meste av stabbur, og noen få små fjøs og bolighus, som ikke var i opprinnelig bruk. Dette har først og fremst sin bakgrunn i "den brente jords taktikk" under okkupasjonsmaktens tilbaketog i 1944, men også i reindriftsamenes byggeskikk. Flytting av hus inngår som tap i MOV-undersøkelsen, og en god del av tapet i Kautokeino gjelder flytting. Flytting av hus, særlig stabbur (áiti) har vært vanlig i samisk kultur, bl.a. ved arv og gave, men tapene (inkl. flyttingen) i Kautokeino må også relateres til strukturendringene i andre halvdel av 1900-tallet. Nedlagte småbruk med konsentrasjon om større enheter, og modernisering av reindriftnæringen med nye bolighus i byggefeltene er stikkord.

De viktigste konsekvensene i denne sammenheng gjelder for den samiske gården i elvelandskapet, med stabbursrekkene som illustrerte verddeforholdet, dvs. samarbeidet mellom de fastboende og flyttsamene, dette kulturlandskapsbildet er blitt ytterligere svekket i løpet av undersøkelsesperioden.

Samfunnssektorer

De andre kommunene har en mer variert og representativ sammensetning i kulturminnebestanden.

Da man valgte å trekke bebyggelse fra 1900-tallet ut av undersøkelsen sank også andelen hus med tilknytting til andre samfunnssektorer enn primærnæringen, dvs. jordbruk og fiske. Men mange hustyper er representert, og det er variasjon mht. opprinnelig sosial miljøsammenheng.

Jordbrukets bygninger dominerer undersøkelsesmaterialet i alle kommunene, men Fræna har naturlig nok et stort innslag av hus for kystnæringen. Med fiskeværene Bjørnsund og Bud er det også materialet fra Fræna som best representerer eldre tettstedsbebyggelse. Innslaget i Gjerstad og Nord-Aurdal er mer beskjedent.

Gjerstad er kommunen som med Egelands Verk, har det størst innslaget av hus knyttet til eldre industri, men det er karakteristisk at det først og fremst gjelder tilknyttete boligmiljøer, i liten grad produksjonshus, som var gått tapt før registreringen kom i gang.

Siden primærnæringene dominerer grunnlagsmaterialet er det naturlig at det er her vi finner de fleste tapene, og at prosentandelen for sektoren følger gjennomsnittet for kommunen. Det er stor variasjon i hvordan de andre sektorene kommer ut i undersøkelsen. At embetsgårder som prestegården o.l. stort sett er intakte, er som forventet. En gruppe som ser ut til å være mer utsatt er de gamle skolestuene, som skolesentraliseringen på 1960–70-tallet gjorde overflødige. Det gjelder Nord-Aurdal og Fræna, i Gjerstad har det ikke skjedd noe med denne bebyggelsen siden registreringen.

Sosial miljøsammenheng

Når det gjelder sosial miljøsammenheng dominerer hus knyttet til selvstendig næringsdrivende undersøkelsesmaterialet, i hovedsak ved bønder – i tillegg fiskere i Fræna og reineiere i Kautokeino. Dette har sin forklaring i at opphør av husmannsvesenet og fraflytting fra de mest marginale plassene ligger langt tilbake i tid, men kan også skyldes manglende opplysninger i materialet. Tapsandelene for hus som dokumenterer denne kategorien ligger likt med, eller litt under gjennomsnittet. Det gjelder alle kommunene (unntatt Kautokeino). Selv om de prosentvise andelene er noe lavere, betyr ikke det at de "kommer godt ut" i undersøkelsen. Fordi andelen i kulturminnebestanden er desimert som følge av utviklingen, er dette kulturminner som i utgangspunktet er sårbare for endringer. Virkningene av tapene forsterkes av at endringene i kulturlandskapet med tilgroing gjerne truer de samme miljøene – det gjelder arbeider-/skogsarbeiderbruk i Gjerstad, småbruk og plasser i "bakliene" i Nord-Aurdal, småbrukernes seteranlegg i Nord-Aurdal og en del av bruka lengst ut mot kysten i Fræna. (Med 1900-tallsbebyggelsen inkludert, forsterkes trusselbildet for småårsbebyggelsen.)

Jordbrukets bygninger

Undersøkelsen viser også klare fellestrekk mellom kommunene. Det største tapet gjelder hus som dokumenterer eldre driftsformer i jordbruket, hus for spesialiserte funksjoner og hus for ekstensiv utnyttelse av naturressursene. Det er hustyper det ikke lenger er bruk for, og som det er vanskelig å finne nye funksjoner til. De samme hustyper er truet på grunn av dårlig teknisk tilstand.

Det er også variasjoner i hvilke hustyper som er mest rammet, variasjoner som reflekterer forskjeller i kulturhistorie og byggeskikk. Driftsbygningene i tunet er særlig utsatte, det gjelder alle fire kommuner. I Nord-Aurdal dreier det seg først og fremst om den eldre typen med fjøs, stall, låve som står for seg selv. Det er karakteristisk for Nord-Aurdal at det her er registrert mange i denne gruppen, den mer moderne enhetslåven fikk i hovedsak først innpass etter 1900. I Gjerstad og Fræna ble enhetslåven introdusert tidligere, den dominerer i undersøkelsesmaterialet for driftsbygninger og ligger høyt på tapstallene. I Kautokeino er det svært få, eldre driftsbygninger igjen, det gjør tap ekstra merkbart. Små hus i det tradisjonelle gårdstunet som eldhus/bryggerhus, drengestuer, smier, skjul og stabbur er også utsatte for tap. Særlig gjelder det eldhus/bryggerhus slik det reflekteres i tallene for Nord-Aurdal og Gjerstad. Også stabbur er utsatt for tap, men det gjelder først og fremst i Fræna. Det kan se ut som om hustypen har høyere "status" i Nord-Aurdal og Gjerstad, og at det forklarer lave tapstall her. I Nord-Aurdal er det registrert langt flest stabbur.

I Nord-Aurdal er en stor del av den registrerte bygningsmassen knyttet til seter og utmark. Dette er fortsatt et av de mest aktive seterbrukende områdene i landet. Sommerfjøs og utløer i heimemarka og særlig høyløene i stølsområdene topper tallene over tapte og truede, både i antall og prosentvis. Materialet fra Gjerstad og Fræna reflekterer at strukturendringene i jordbruket som gjorde seterbebyggelsen overflødig var kommet langt da SEFRAK-registreringen kom i gang. Det er registrert mange ruiner i kategorien, men det er også enkelte høye tapsandeler for de gjenværende.

Bildet for andre hus på setra er mer vekslende. Husene i selve setertunet har vært mindre utsatt for tap, men er ofte mer endret. Det gjelder særlig bolighuset på setra (seterbu/sel) – i Nord-Aurdal noe uventet også seterfjøset, som ofte har fått ny funksjon i sammenheng med fritid eller drift.

Bolighus, fiskevær, eldre tettstedsmiljøer

Bolighuset har lavere prosentandel tapte enn gjennomsnittet i alle kommuner (unntatt Kautokeino). Lavest er den i Gjerstad, der kun 5 av 80 hus er borte, noe som gir et tap på 2 %. De fleste boligshus i Gjerstad er i bruk, selv om gårdsdrifta er nedlagt – enten som vanlig bolig eller som feriested. I de andre kommunene varierer dette aspektet mer, innslaget av fraflytta øde bruk er større. Bolighus er også den hustypen som er mest endret, og har størst andel mer omfattende endringer.

Bebyggelsen knyttet til fiskevær, sjøhus og naust har vært mindre utsatt for forfall og tap enn jordbruksbebyggelsen. Det har vært lettere å opprettholde sjøbrukets hus, uten for store ombygginger – som del av fiskerinæringen, eller til fritid/turisme.

De eldre tettstedsmiljøene som inngår i MOV-undersøkelsen 2000 er i liten grad berørt av tap, noe mer av endring. Fiskeværene på Bud og Bjørnsund i Fræna, med mange hus, bidrar mye til dette bildet, men det understøttes av eldre tettstedsmiljøer i Gjerstad og med noe forbehold Nord-Aurdal.

Årsak til forfall og tap

Den viktigste årsaken til forfall og tap er at hus ikke lenger er i bruk. Det er derfor særlig hus tilknyttet det gamle jordbruket som har gått tapt. Dette gjelder også kystkommunen Fræna – til tross for at orkanens herjinger nyttårshelga 1991/1992 tok mange naust og sjøhus.

Forfall som direkte årsak til tap kan knyttes til fra 46–67 % av tapene. Dernest kommer riving for oppføring av ny bygning eller annen ny arealbruk, som ligger til grunn for 16–20 % av tapene. Bak de fleste tapene i denne bolken står endringer i det aktive jordbruket.

I Gjerstad og Fræna kommer dernest "ufrivillig brann eller tap som følge av naturkatastrofe". I Fræna er det orkanen nyttårshelgen 1991/92 som gir utslag.

Flytting er en merkbar årsak til at hus er borte i Nord-Aurdal, selv om prosentandelen flytta hus ikke kan sammenlignes med Kautokeinos. Både tradisjon, byggeskikk (med mange mindre laftehus) og klimatiske forhold spiller inn her.

I motsetning til i Nittedal og Lier, viser ikke undersøkelsen av de fire kommunene i 2000 tettstedspress eller vegutbygging som noen stor tapsefaktor.

Andelen rivinger som følge av offentlige planvedtak som vegutbygging, boligutbygging eller andre utbyggingsplaner er liten i alle de undersøkte kommunene for 2000.

Samfunnsutviklingen

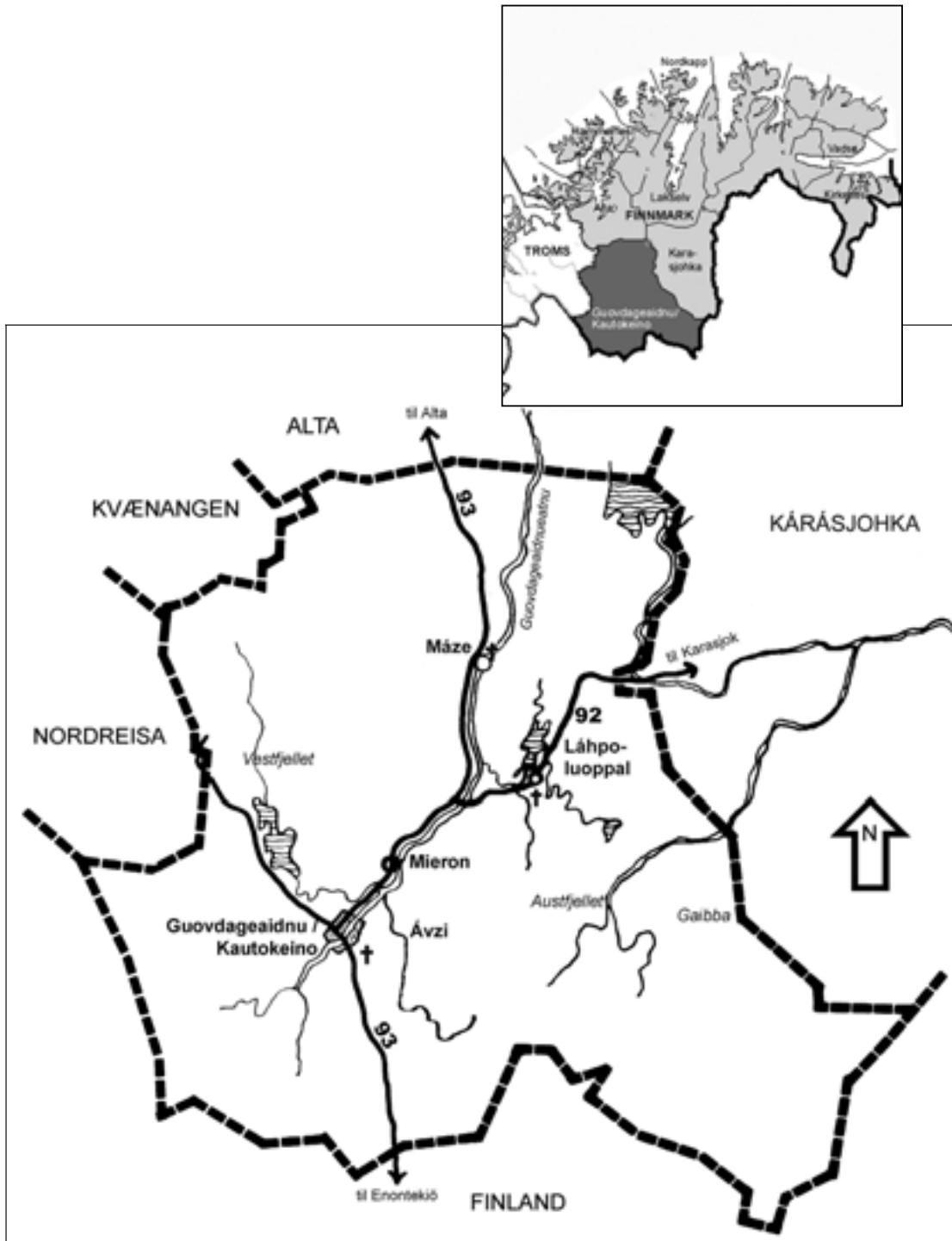
Kommunene er forskjellige både når det gjelder geografi og samfunnsutvikling, men alle er merket av store endringer i nærings- og bosettingsmønster. Strukturendringene i jordbruk, fiske og reindrift i andre halvdel av 1900-tallet har hatt stor betydning for bygningsmassen vi undersøker, viktigst har endringene i jordbruket vært. I alle kommunene har antall driftsenheter i jordbruket gått ned, selv om jordbruksarealet er opprettholdt eller økt. Antall sysselsatte i primærnæringene har gått tilbake, mens antall sysselsatte i service- og tjenesteytende næringer har vokst. Gårdstun har i vekslende grad gått over til å bli boligeiendommer, feriesteder eller de er lagt øde. I alle kommunene har det vært folkeforflytninger innen kommunen – fra utkantene mot sentrum.

Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy

Gjerstad var den kommunen som hadde innarbeidet flest faste rutiner i bruk av SEFRAK-materialet i år 2000. Det gjaldt tilgjengelighet til papirkopisett, digitale versjoner av skjema og kart, samt kontakt med fylkeskommunens kulturavdeling. I de andre kommunene varierte det mer hvordan SEFRAK var tilrettelagt og brukt.

2 Innledning

2.1 Kart over Guovdageaidnu/Kautokeino

2.2 Historikk og beskrivelse

2.2.1 Geografi og topografi

Guovdageaidno/Kautokeino er i utstrekning Norges største kommune. Den ligger sør på Finnmarksvidda, og grenser til Alta i nord, Kárásjohka/Karasjok i øst, Troms fylke i vest og Finland i sør. Guovdageaineatnu/Kautokeinoelva som renner fra sør til nord, deler kommunen i omtrent to like store deler. Det dyrka arealet ligger på sandjord langs elvedraget. På vidda er det flere fiskerike innsjøer og vann, store myrstrøkninger og et rikt fugle- og dyreliv. Vegetasjonen domineres av bjørkeskog, og lange strekninger med lav- og risheier.

2.2.2 Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen

På Finnmarksvidda er det gjort funn fra en samisk veidekultur fra langt tilbake i tid. Samene var da organisert i siidaer, dvs. flere familier eller hushold som forvaltet et område, og som livnærte seg på jakt og fangst. I løpet av 1600-/1700-tallet skal denne veidekulturen ha blitt spesialisert i reindriftnomadisme og en fast bosetting med jordbruk og utmarksnæring. Den faste bosettingen ble knyttet til småbruka i elvedalene, til kirkestedene Kautokeino og Máze og til fjellstuene. Ved flyttingene mellom vinterboplassene og sommerbeitene ved kysten, måtte flyttsamene krysse Kautokeinoelva. Sesongutstyret ble da oppbevart i stabbur, og disse ble satt opp på bruka til de fastboende eller ved fjellstuene. Her kunne de også sette opp bolighus.

Da okkupasjonsmakten trakk seg tilbake fra Finnmark i 1944 ble kommunen brent. Det gikk hardest utover kirkestedene Kautokeino og Máze. En del spredt bebyggelse skal likevel ha stått tilbake. Noen av de minste husene, særlig stabbur, skal ha blitt demontert og gjemt under snøen. De krigsskadelidte som i de fleste tilfelle var fastboende småbrukere, bygde opp igjen husene på sine gamle eiendommer (Hage 1996:255).

Småbruk i Heammogieddi ved Kautokeinoelva. Det lille våningshuset (2011-004-010) i forgrunnen er fra begynnelsen av 1900-tallet. Bak det står gjenreisningshus, "Tveitfjøset" til venstre og våningshus til høyre.

I dag er det meste av bebyggelsen konsentrert til elvedalene. Den tettste konsentrasjonen med bebyggelse finner man i og ved Kautokeino tettsted, der over halvparten av befolkningen bor. Her ligger kommuneadministrasjonen, sosiale institusjoner, samiske kulturinstitusjoner og virksomheter knyttet til service og handel. De fleste av reindriftssamene som tidligere hadde sine vinterboplasser på vidda, bor nå nede i bygda i de mange boligfeltene som har vokst fram de siste tiåra.

Guovdageainnu Suohkan/Kautokeino kommune hadde 1. januar 2000 3068 innbyggere. Den har et areal på 9074 km² og en folketetthet pr. km² på 0,3. Det dyrka arealet utgjør ca. 3 km². Folketallet i kommunen har økt raskt både på grunn av høy fødselsfrekvens og liten utflytting. Fra begynnelsen av 1950-tallet økte befolkningen jevnt fram til 1997, siden har det vært noe synkende.

Fra SEFRAK-registreringen begynte i 1978 til 2000 har folketallet i kommunen økt med 9 %. Befolkningen i Finnmark har i samme periode gått ned med – 6 %, mens økningen på landsbasis har vært 8 %. Det eneste tettstedet er administrasjonssentret Kautokeino. Bosettingen i kommunen er ellers relativt spredt, og de fleste bor langs Kautokeinoelva og i tettbebyggelsen Máze.

2.2.3 Kommunikasjoner

Kautokeino ligger sentralt i forhold til det gamle ferdselssystemet som var basert på elvene og reintransport, og har fra gammelt vært vinterleiren og kommunikasjonspunktet på Finnmarksvidda. Kautokeino er en fornorsking av det samiske navnet Guovdageaidno, som er et sammensatt navn der sisteleddet -geaidnu betyr "veg", og første leddet guovda betyr "åpning i skogen der det vokser sennegrass". For å betjene folk som reiste i de store, dels ubebodde områdene, ble et nett av fjellstuer etablert. Noen av fjellstuene var såkalte ødestuer, mens andre var bebodde. Oppsitteren på fjellstua holdt rom for de reisende og drev gårdsbruk.

Den første anlagte vegen i kommunen gikk fra Alta til Kautokeino kirkested. Den ble fullført under 2. verdenskrig og hadde status som riksveg. Først på 1960-tallet ble den utbygd til helårsveg. Nåværende Rv. 93 følger i hovedsak traseen fra 1960-tallet fra Alta grense, over kirkestedet og videre til Finland. Fra midten av 1980-tallet ble vegen lagt om gjennom Mieron, og noe seinere ble den utvidet med gang- og sykkelsti ved kommunesentret. Rv. 92 fra Kárásjohka/Karasjok kommer inn på Rv. 93 der denne krysser Kautokeinoelva. Den ble også bygd på 1960-tallet som del av en stamveg som skulle føres videre til Troms. Ved kommunesentret tar vegen til Biedjovággi som ble bygd i forbindelse med Biedjovágge gruver av. På slutten av 1980-tallet ble vegen i Máze på østsida av Kautokeinoelva bygd. Rv. 93 og Rv. 92 følger i hovedtrekk eldre ferdselsdrag.

2.2.4 Næringsgrunnlag

Reindrift med jordbruk som støttenæring har vært det viktigste næringsgrunnlaget i kommunen. Tamreindriften var/er basert på flytting mellom vinterbeiter på vidda og sommerbeiter langs kysten. De fastboende utnyttet alle ressurser, de drev jakt og fangst, fisket og hentet mye av foret i utmarka. I mellom de to livsformene utviklet det seg et gjensidig nytte og avhengighetsforhold, verddesystemet, som var virksomt langt uti 1960-årene. Et karakteristisk trekk ved gårdene i elvelandskapet var de såkalte verdestabbura, der flyttsamene oppbevarte sesongutstyret sitt når de krysset Kautokeinoelva, på veg til sommer- og vinterbeitene.

Helt fram til slutten av 1950-tallet var gårdsdriften avhengig av en tradisjonsbunden bruk av utmarka, og både bygninger og hele gårdstun kunne bli flytta for bedre å tilpasse seg ressursene og naturens krav (Borgen 1995).

Etter 2. verdenskrig har det skjedd store endringer i næringsliv og samfunnsliv. I den første perioden etter krigen ble det satset stort på jordbruket, med nyetableringer og utvidelse av det dyrka arealet. Men etter hvert har antallet bruk gått sterkt ned, og jordbruket er blitt konsentrert til noen få større "utbyggingsbruk". Samtidig har den samiske reinnomadismen gått fra å være en utstrakt selvforsyningsøkonomi, til i hovedsak å produsere for salg av kjøtt og skinn.

I dag er ikke reindrift og jordbruk lenger enerådende, og primærnæringene sysselsetter stadig færre. I en periode var det gruvedrift i Biedjovággi lengst vest i kommunen, men denne opphørte siste gang i 1993. I Kautokeino er det etablert flere institusjoner knyttet til samisk kultur og samfunnsliv, og serviceyrker, handel og administrasjon er blitt stadig viktigere. Kommunen er den største arbeidsgiveren.

Tamreindriften er fortsatt det vesentligste næringsgrunnlaget, som støttenæring drives noe jordbruk (melkeproduksjon).

Fra jordbruksbygda Ávzi ved Avzzejokka, en av sideelvene til Kautokeinoelva. Bebyggelsen som vises ble ikke registrert ved SEFRAK-registreringen. Forskjellen i dimensjoner er stor mellom gjenreisningsbebyggelsen og yngre hus.

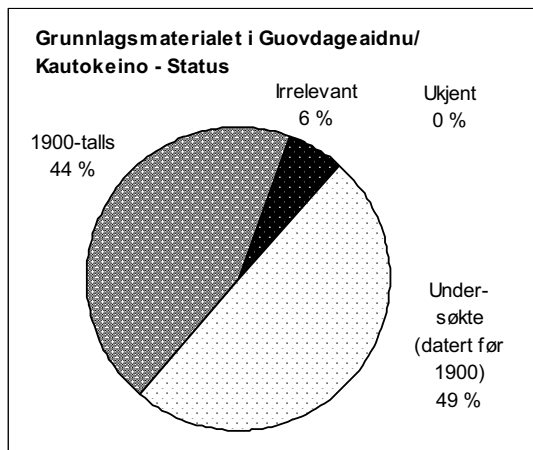

Fra Láhpoluappal – nedlagt bruk. Midt i bildet gjenreisningshus, til høyre et husbankhus.

2.3 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Guovgeaidno/Kautokeino

2.3.1 Antall undersøkte hus

Registrerte objekter 1978-85	Objekter datert til 1900-tallet	Irrelevant	Ruin	Ukjent	Undersøkte bygninger 2000
81	36	5	0	0	40

Antall registrerte objekter i GAB-registeret for Kautokeino er 81. I Nord-Troms og Finnmark omfatter SEFRAK-registreringen også bygninger fra 1900-tallet. For at MOV-undersøkelsen i Kautokeino skal være sammenlignbar med de andre undersøkte kommunene, er 1900-tallsregistreringene trukket ut ved analysen. Undersøkte bygninger er derfor 40, etter at irrelevante og 1900-tallsregistreringene er trukket ut.

Resultatene med 1900-tallsregistreringen inkludert blir kort behandlet i kapittel 8.

2.3.2 Registreringstidspunkt

Registreringen foregikk over en 7-års periode fra 1978 til 1985. I 1978 ble del av krets 6 vinterboplassen Gaiba registrert fra Sámiid Vuorká-Dávvirat/De samiske samlinger i Karasjok. Tyngden av registreringen foregikk i perioden 1980–1984, da ble krets 4 som har flest registrerte objekter registrert. Krets 2, 3 og 7 ble registrert i 1985. Ett skjema er datert i 1991.

2.3.3 Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Guovdageaidnu/Kautokeino

I 1999 ble registreringen ajourført. Dette medførte at SEFRAK-registrerte bygninger som siden registreringen var flytta til bygdetunet i Kautokeino tettsted, krets 1, ble gitt ny kartfesting med nye SEFRAK-nr. i krets 1. (Dette har ført til at GAB-registeret har 81 objekter.) De gamle skjemaene var med ett unntak beholdt, men med nye nummer skrevet over de gamle.

Alle bygninger som inngår i SEFRAK-materialet for Kautokeino er definert som samiske. Samiske hus eldre enn 100 år er automatisk fredet. Det er få eksakte opplysninger når det gjelder byggeår på skjemaene. De fleste objektene er tidfestet til en periode på 25 år, og selv da er informasjon oftest markert med et spørsmålstejn. Det er i denne sammenhengen valgt å la undersøkelsen omfatte alle registrerte bygninger som ikke eksplisitt er datert til 1900-tallet, – uansett om dateringen er markert som usikker 1800-talls eller fra århundreskiftet 1800/1900. Registreringen gir ingen informasjon om hva som er kilde for dateringen. Da flytting av bygninger har vært vanlig innen samisk kultur, må man gå ut fra at flere av bygningene i materialet har vært flytta flere ganger.

Det ble ikke tatt opp skisser av romplaner ved registreringen.

Noen av registreringene fra etter 1900 har lite informasjon om byggeår. Blant disse finnes trolig noen gjenreisningshus. Dette gjelder særlig objektene på vinterboplassen Gaiba. Disse ble registrert så tidlig

som i 1978, og ligger øde til uten vegforbindelse. De ble ikke befart ved MOV i 2000. Informasjon om dagens situasjon er gitt over telefon og dreier seg om står/ikke står.

SEFRAK-kodene har tydelig ikke alltid vært egnet i Kautokeino. Ved utfylling av rubrikken sosial miljøsammenheng er derfor tallet 9 som betegner "annet", og noen korte kommentarer mye brukt. Opprinnelig funksjon er det også noen steder usikker informasjon om.

Av 40 bygninger datert til før 1900 er det bare fire som har sikker datering; til 1836, ca. 1850, 1850–74 og 1875–99. Det er disse fire og to som man antar er fra midtre del av 1800-tallet, dvs. seks bygninger, som ut i fra registreringsmaterialet med sikkerhet kan sies å være fra før 1900.

2.3.4 Registreringskretser

Registreringen er organisert etter Statistisk sentralbyrås folketellingskretser fra 1970. Antall kretser er sju, med krets 1 Kautokeino tettsted som eneste tettstedskrets.

Det er registrert bygninger i seks kretser. I krets 4 Mieronjavri, er det registrert 32 bygninger, nesten 4 ganger så mange som i de andre kretsene til sammen. Kretsen er blant de minste i areal etter tettstedskretsen Kautokeino, og omfatter bebyggelsen langs Kautokeinoelva og Avzzejokka – nord, øst og sørøst for Kautokeino tettsted. I denne ligger en del av de tettbygde områdene som ligger opp mot tettstedet, og det meste av jordbruksbebyggelsen.

De andre kretsene har kun fra 1 – 4 registreringer.

2.3.5 Tettbygd/spredtbygd

MOV-undersøkelsen har valgt å ikke dele kommunen i tettbygd og spredtbygd. Dette fordi det bare er ett objekt registrert innenfor krets 1, Kautokeino tettsted. Krets 1 var eneste tettstedskrets av folketellingskretsene fra 1970. Disse folketellingskretsene er i deler av kommunen vanskelig å sammenholde med grunnkretser fra seinere tellinger.

Statens fjellstue ved Láhpoluappal i krets 6 har lange tradisjoner. Den ligger ved en gammel ferdselsveg, og dagens veg til Karasjok fra Kautokeino (Rv. 92) passerer fjellstua. Láhpoluappal har fra gammelt vært vinterboplass for flyttsamene. I dag er det en liten tettbebyggelse med kapell og skole. To av bygningene som sto ved fjellstua ved SEFRAK-registrering (fjøs og stabbur), er flytta til bygdetunet.

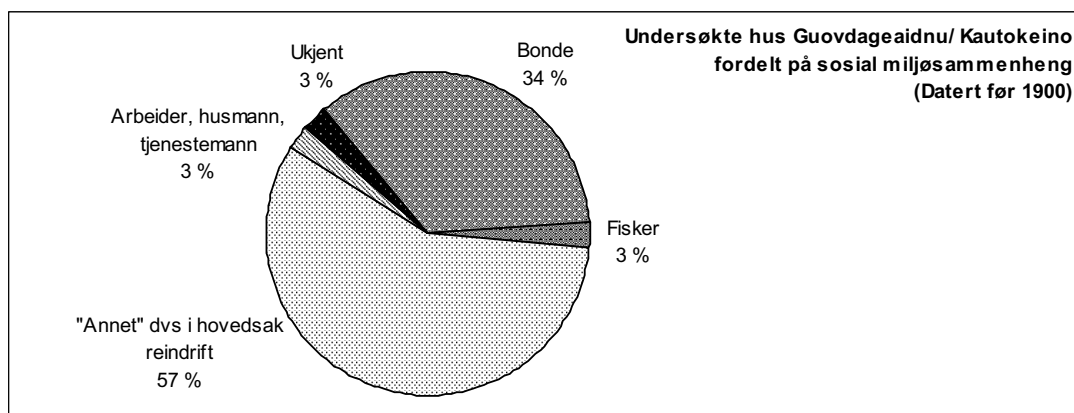
Til venstre Cunovuohppi fjellstue ved Stuorajávri i krets 5. Hovedbygningen ble satt opp i 1950 av tømmer fra Steinkjer, den er siden utvidet med et tilbygg. Ved fjellstua står eldre bygninger som skal være flytta hit, bl.a. et stabbur som er datert til ca. 1850 (2011-005-001).

2.4 Egenskaper ved undersøkte hus i Guovdageaidnu/Kautokeino

2.4.1 Samfunnssektor

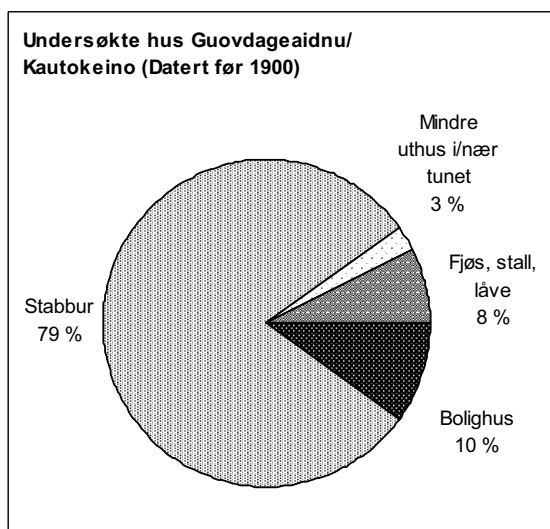
I Kautokeino-materialet er de 40 undersøkte bygningene alle knyttet til samfunnssektor 1 Landbruk, fiske, fangst. Da okkupasjonsmakten trakk seg ut av Finnmark og Nord Troms høsten 1944, gikk det meste av bebyggelsen i kommunen tapt. Dette gikk hardest utover kirkestedene Kautokeino og Máze, noe som kan forklare at det bare er bygninger tilknyttet samfunnssektor 1 som går inn i undersøkelsen.

2.4.2 Sosial miljøsammenheng

Sektordiagrammet viser hvilke sosiale miljøer som har satt sterkest spor etter seg i den registrerte bygningsmassen. Bygninger tilknyttet reindriftnæringen utgjør godt over halvparten av materialet. Deretter følger småbrukere. SEFRAK-registeret for Kautokeino inneholder få registrerte bygninger, og i kategoriene "Fisker" og "Arbeider/tjenestemann/husmann" (her tjenestemann) er det bare ett objekt.

2.4.3 Bygningstyper

De undersøkte bygningene er fordelt på 4 grupper; stabbur, våningshus, fjøs og ei badstue ("Mindre uthus i/nær tunet").

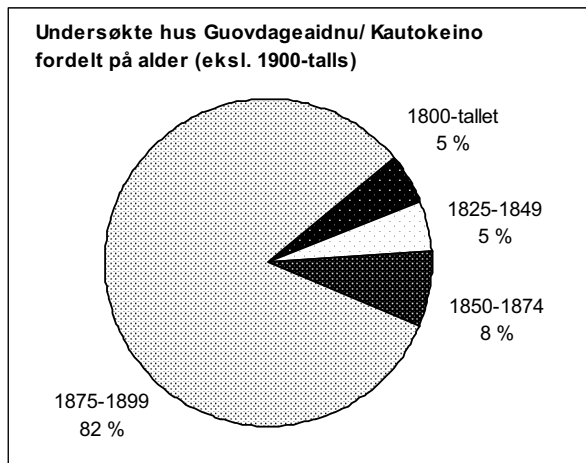
Våningshus og fjøs er det få av i materialet – til sammen 7.

32 stabbur utgjør ca. 80 % av de registrerte bygningene.

Dette kan ha flere årsaker. Fordelingen av hustyper reflekterer at overvekten av befolkningen i Kautokeino tidligere var flyttsamer, og for de fleste av disse var teltet den vanligste boligtypen. I tillegg kan bygninger registrert som stabbur ha vært bygd som bolighus, eller bruken kan ha vært blandet – små enroms hus med dør i gavlen og et lavt loft, har vært en bolighustype før 2. verdenskrig.

I følge muntlig informasjon i Kautokeino skal særlig stabbura ha blitt demontert og skjult under snøen ved evakueringen i 1944, og dermed ha unngått å bli brent.

2.4.4 Alder

Diagrammet viser at ingen bygninger i Kautokeino er datert til før 1800. Bare 5 er datert til perioden 1825–74. Mesteparten av den registrerte bygningsmassen fra før 1900, 33 bygninger, er datert til slutten av 1800-tallet.

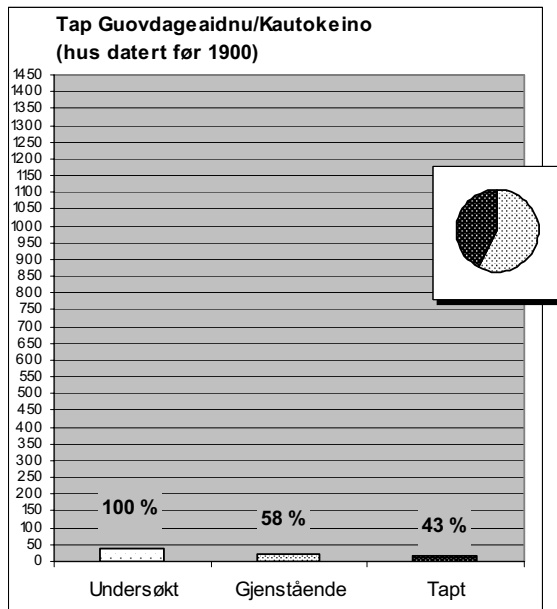

I følge SEFRAK-registreringen er dette de to eldste bygningene i Kautokeino. Til venstre badstue fra 1836 (2011-001-002), i dag på Kautokeino Bygdetun. Til høyre laftehodene til et stabbur fra ca. 1850 (2011-005-001) på Cunovuohppi.

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

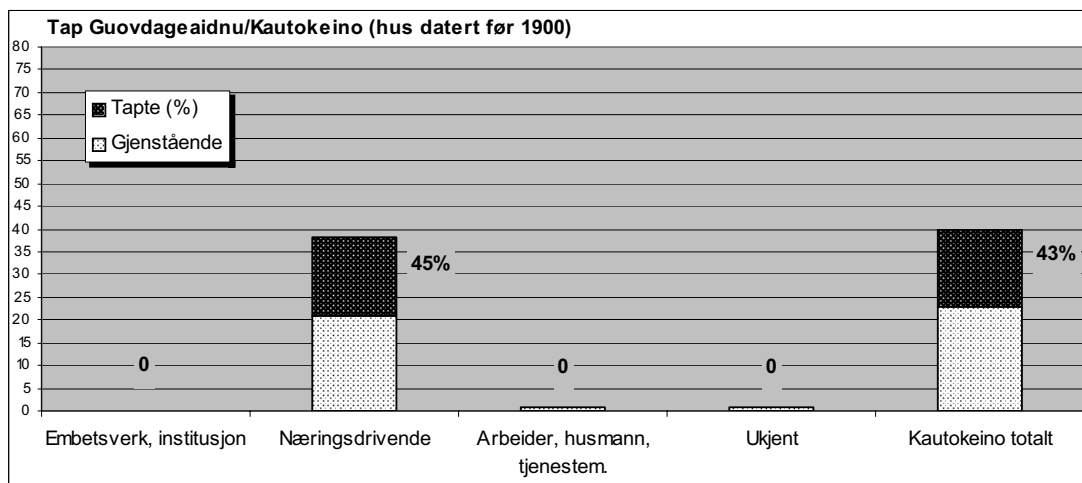
Av 40 undersøkte bygninger har 17 gått tapt siden registreringstidspunktet. Det vil si at 43 % av den undersøkte bygningsmassen fra før 1900 er fjernet fra stedet der den ble registrert.

23 bygninger står fortsatt.

3.1.2 Tap – samfunnssektor

Siden alle undersøkte hus i Kautokeino er knyttet til sektor 1 Landbruk, fiske, fangst, er tapet lik det totale for kommunen – dvs. 43 %.

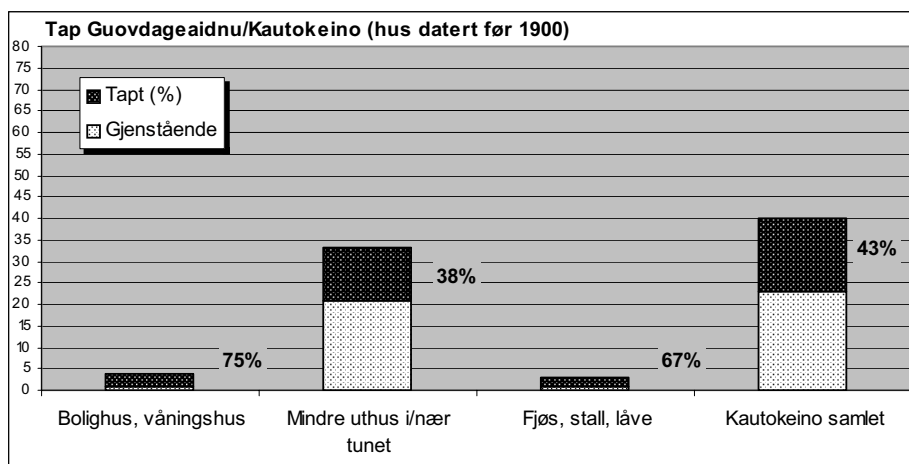
3.1.3 Tap – sosial miljøsammenheng

Det er bare i miljøer knyttet til kategori 2. Næringsdrivende at bygninger er revet. De revne bygningene utgjør her en prosentandel på 45 %.

Nesten alle undersøkte bygninger er tilknyttet denne gruppen. De fordeler seg på reindriftsutøvere og småbrukere, dels kombinert med utmarksnæring.

3.1.4 Tap – bygningstyper

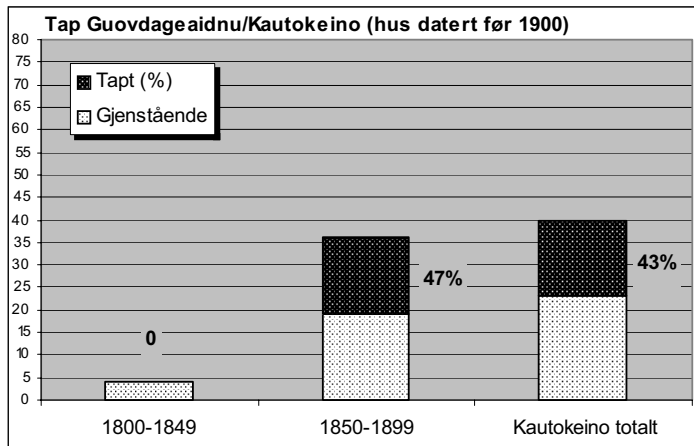

Tapet er fordelt på tre grupper hustyper. Stabbur og ei badstue utgjør den største gruppen "Mindre uthus i/nær tunet", og av disse er 12 stabbur borte fra registreringsstedet. Da stabbur utgjør de fleste bygningene i materialet er tapsprosenten på 38 %.

Den største tapsprosenten er knyttet til våningshus der hele 75 % har gått tapt. Gruppen "Fjøs/stall/låve" består i Kautokeino kun av fjøs. Denne har en tapsprosent på 67 %, noe som tilsvarer to revne bygninger. Tapene har ført til at representativiteten i kulturminnebestanden er ytterligere redusert.

Tabellen tar utgangspunkt i opprinnelig funksjon og bygningstype. De tapte våningshusene var ikke i bruk som dette ved SEFRAK-registreringen.

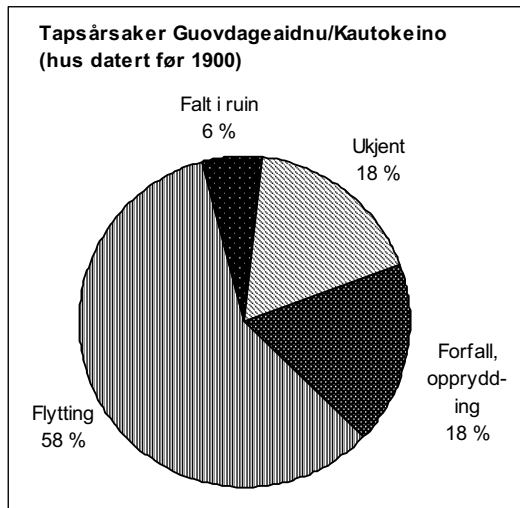
3.1.5 Tap – alder

Alle tapte hus er datert til etter 1850.

Det er bare to hus som er datert til før 1850, og disse står fremdeles.

3.1.6 Tapsårsaker

Generelt forfall og opprydding skal være årsak til at 4 bygninger er revet eller falt i ruin. Men den største tapsårsaken er flytting – hele 58 % av revne bygninger har dette som årsak.

Av de flytta bygningene er et våningshus, et fjøs, og fire stabbur satt opp på Kautokeino Bygdetun. Fire stabbur er satt opp andre steder i Kautokeino.

Det kan være vanskelig å skille mellom direkte og indirekte årsaker til riving av hus. For eksempel var et par av bygningene som ble tatt ned og flytta til bygdetunet, ikke i bruk og i dårlig stand.

De fleste stabbura som ble flytta skal ha vært knytta til reindriftsnæringen.

I Kautokeino har det vært vanlig å flytte bygninger. Flyttsamene tok med seg stabburet når flytteveger og verddeforhold endret seg, og blant de fastboende i elvedalene var heller ikke flytting ukjent. Stabbur gikk i arv og var bryllupsgave. På grunn av mangelen på bygningsmaterialer og vanskelige transportforhold, skal "ferdighus" ha blitt kjøpt over grensa i Finland, demontert og flytta på slede på vinterføre til Kautokeino.

Flyttradisjonen har holdt seg etter 2. verdenskrig. Dette gjelder spesielt for stabbura, og etter hvert som reindriftssamene har fått seg fast bopel i bygda har flere av disse blitt flytta til den nye boligen.

For tre bygninger er tapsårsaken ukjent. Trolig kan andre stabbur som var borte fra registreringsstedet ved undersøkelsen i 2000 være flytta.

MOV-undersøkelsen har ikke funnet at offentlige vedtak direkte har ført til riving av bygninger.

Fjøs på bygdetunet, den tømra delen (2011-006-003) sto i Láhpoluoppal ved registrering. Etter flytting til bygdetunet ble det satt i stand og tilbygd en høysjå. Flere driftsbygninger skal ha sett slik ut i Kautokeino, alle "på rot" er borte. (Borgen:1995).

Til venstre våningshus (2011-004-001) som ved SEFRAK-registreringen sto på Heammogieddi. Det har tre-romsplan og var opprinnelig flytta fra Finland. I Kautokeino skal det også ha vært flytta en gang før det kom på bygdetunet. Fotoet til venstre ble tatt ved SEFRAK-registrering. Til høyre ser man huset slik det så ut etter at det var satt opp på bygdetunet og restaurert.

Stabbura tilhører en reindrifisutøver. Det til venstre (2011-004-021) skal være fra slutten av 1800-tallet. Det er siden SEFRAK-registreringen flytta til et lite boligfelt der eier nå bor, noe som inngår i undersøkelsen som tap. Det til høyre (2011-004-023), sto trolig her ved SEFRAK registrering. Begge stabbura er relativt uendret siden registrering. Stillas for lagring inngår i miljøet.

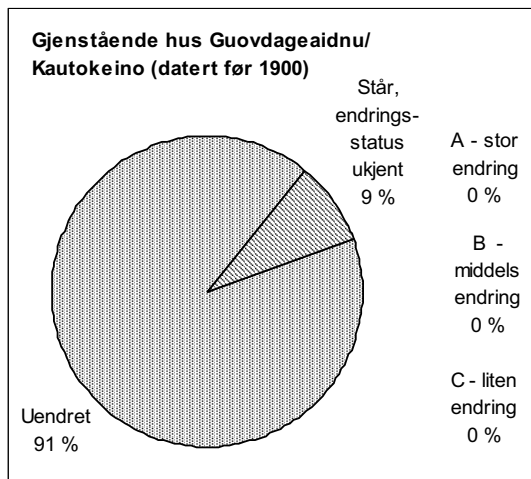
3.2 Endringer av gjenstående bygninger pr. år 2000

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 20 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

Ingen SEFRAK-registrerte bygninger er klassifisert som endret etter definisjonene i MOV-undersøkelsen.

Sagt på en annen måte gjenstår all bebyggelse fra før 1900 i Kautokeino (som ikke er revet/flytta) i store trekk slik den var ved registreringstidspunktet. Dette gjelder ikke bygningenes autentisitet i detaljer. Fornying av materialer til samme type som ved registreringstidspunktet er ikke registrert som endring her.

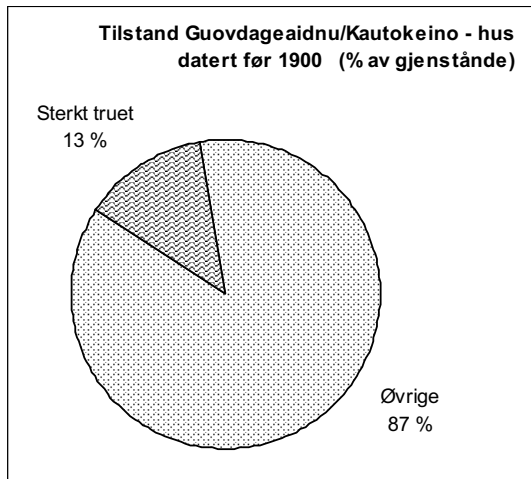

Stabbursrekke ved Kautokeinoelva der to av stabbura er SEFRAK-registrert, det store til høyre og det minste til venstre. De er uendret, med unntak for det til venstre som ved førstegangs-registrering hadde rester av tretak. Det er bare det til høyre (2011-004-030) som er datert til 1800-tallet. Rekka står på et bruk der gårdsdrifta er nedlagt, og den er dannet etter at bruket ble SEFRAK-registrert. Det til høyre er flytta hit etter registreringen. Det til venstre (2011-004-029) skal tidligere ha stått i Mieronjávvi.

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2000. Det er ikke foretatt noen sammenlikning med tilstanden da de ble registrert.

3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

Tre hus er sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand. Det tilsvarer 13 % av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene.

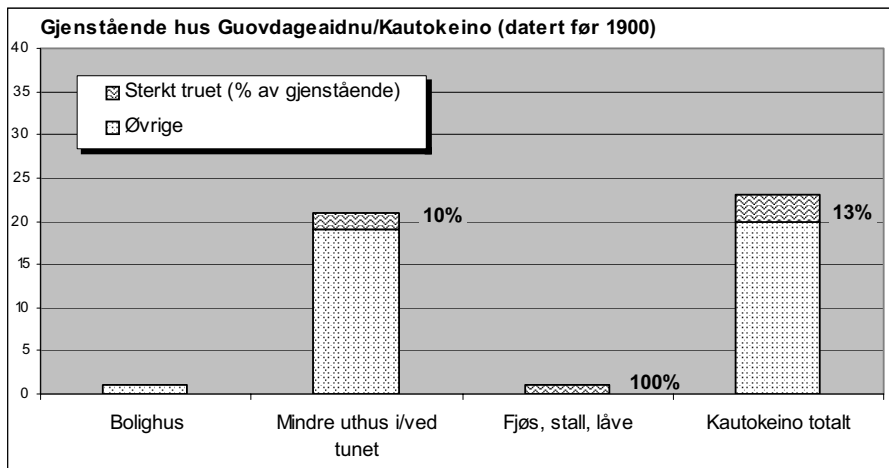
3.3.2 Tilstand – samfunnssektor

I Kautokeino er det bare registrert hus knyttet til samfunnssektor 1 Landbruk, fiske, fangst.

3.3.3 Tilstand – sosial miljøsammenheng

Bare bygninger i miljøer preget av reindriftsutøvere og småbrukere ble ansett som truet.

3.3.4 Tilstand – bygningstyper

Bygninger truet på grunn av dårlig teknisk tilstand er to stabbur og ett sauefjøs.

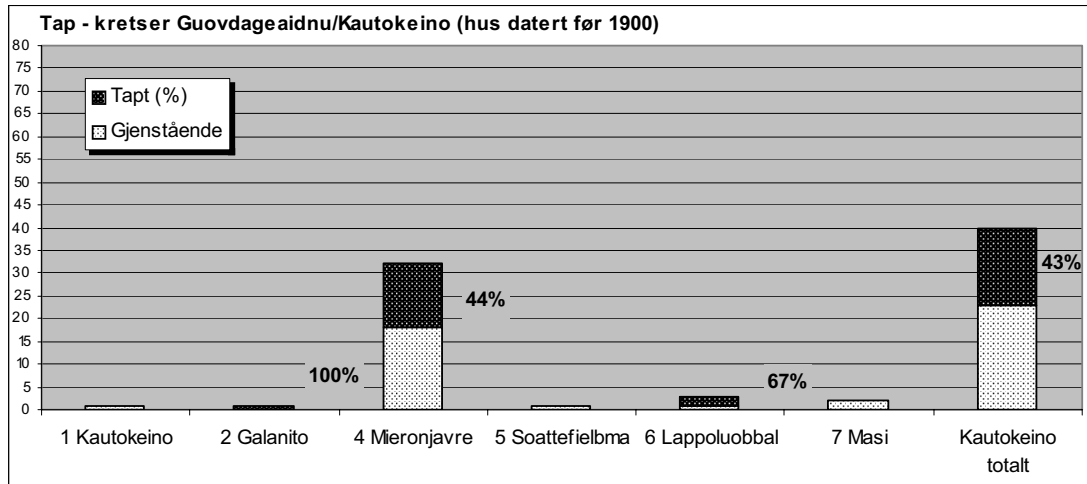

Stabbur (2011-007-001-003) på fraflytta boplass i Máze på østsida av Kautokeinoelva. Til venstre pipa etter bolighuset. To av stabbura er i dårlig stand og må betegnes som sterkt truet.

4 Geografiske variasjoner i tap og endring

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – kretser

I fire kretser har bygninger gått tapt. I antall har tapet vært størst i Mieronjavre med et tap på 14 bygninger.

Dette er området sør for Kautokeino tettsted, langs Kautokeinoelva, og her ligger det meste av den eldre jordbruksbebyggelsen. Tapet har vært relativt størst i krets 2, der den eneste registrerte bygningen var borte fra registreringsstedet. Den ble tatt ned, og materialene skal ha blitt brukt på nytt.

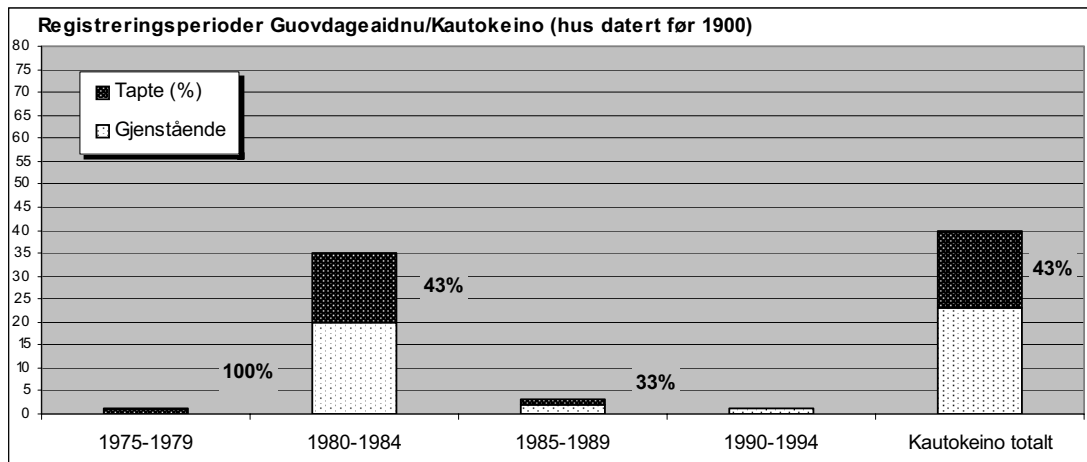
4.2 Endringer og geografiske variasjoner

4.2.1 Endringer – kretser

Det er ingen av de registrerte bygninger som skal være bygd før 1900 som er endret i Kautokeino. Det må presiseres at dette gjelder ikke bygningenes autenticitet i detaljer. Fornying av materialer til samme type som ved registreringstidspunktet er ikke registrert som endring her.

5 Registreringstidspunkt og variasjoner i tap og endring

5.1 Tap – variasjoner etter registreringsperiode

Det er vanskelig å trekke noen konklusjoner ved å sammenligne tap og registreringsperiode. De fleste bygningene som har gått tapt ble registrert i perioden 1980-1984. I denne perioden foregikk tyngdepunktet av registreringen i kommunen. Tapsprosenten for denne perioden er derfor lik kommunens totale.

5.2 Endringer – variasjoner etter registreringsperiode

Ingen av de registrerte bygningene i Kautokeino som skal være fra før 1900 har gjennomgått endringer. Her må det presiseres at om to vet vi bare at de står.

6 Konsekvenser og tendenser

6.1 Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling

6.1.1 Befolkningsutviklingen

Folketallet har siden begynnelsen av 1950-tallet økt jevnt fram til 1997. Fra SEFRAK-registreringen begynte i 1978 til 2000 har det økt med 9 % (258 personer). Folketilveksten skyldes stort sett fødselsoverskudd, men også tilflytting. I dag bor ca. 60 % av befolkningen i tettbygde strøk. Den tetteste konsentrasjon med bebyggelse finner man i og ved Kautokeino tettsted.

I dag er kommunen den største arbeidsgiveren i Kautokeino, dette sammen med strukturendringene i primærnæringen har ført til at hovedvekten av befolkningen bor i tettbebyggelse nede i bygda langs Rv. 93. I de siste åra har flere viktige samiske institusjoner blitt lagt til Kautokeino tettsted, noe som har forsterket denne utviklingen.

6.1.2 Jordbruk og reindrift

Alle SEFRAK-registrerte bygninger har bakgrunn i primærnæringene, dvs. reindrift og jordbruk, dels kombinert med utmarksnæringer. Flere av disse står på gårdsbruk eller boplasser der driften er nedlagt, noen er også fraflytta. Det aktive jordbruket er i dag konsentrert til noen få bruk, i Máze, Av'zi og langs Rv. 93. På aktive jordbrukseiendommer i Av'ze og Máze ble det ikke registrert bebyggelse som skal være før 1900. Den eldste bebyggelsen tilknyttet jordbruket som fremdeles er knyttet til aktive jordbrukseiendommer er derfor i hovedsak konsentrert i beltet langs Rv. 93.

Gårdsbruket Stornes ligger mellom Rv. 93 og Kautokeinoelva, og er fremdeles i drift. I tunet står eldre stabbur (til høyre) og i midten bolighus (2011-004-002) fra ca 1930. Det er oppusset og tilbygd. Til venstre ser man så vidt driftsbygningen og det nye bolighuset.

Før SEFRAK-registreringen startet i Kautokeino i 1978, hadde det skjedd store strukturendringer innen primærnæringen. I perioden 1950–1957 ble 45 gårdsbruk, 4 setrer og 9 vinterplasser for sameer registrert i Kautokeino. I 1990 var de fleste av disse nedlagt (Borgen 1995). I perioden 1989–1999 har ytterligere 10 bruk blitt nedlagt, og trenden er forsterket med konsentrasjon om færre driftsenheter. I samme periode har reindriften blitt motorisert, og reindriftsutøverne har fått seg fast bolig.

Utviklingen har medført store endringer i kulturlandskapet. Deler av Finnmarksvidda er overbeitet, og vegetasjonen er nedslitt. I elvelandskapet er det nedlagte og fraflytta bruk, og gjengrodde arealer. Reindriftsamene har ikke lenger hatt behov for å la stabburet bli stående på bruket til småbrukeren og har flytta det til sin faste bolig.

I løpet av undersøkelsesperioden (1978–2000) er 17 bygninger revet eller fjernet fra der de sto ved SEFRAK-registreringen. Alle disse var tilknyttet primærnæringen. Dette utgjør hele 43 % av de registrerte bygningene fra før 1900. Flere ble revet i første halvdel av 1980-tallet.

Den samiske gården i elvelandskapet med stabbursrekkene som illustrerte verddeforholdet, dvs. samarbeidet mellom de fastboende og flyttsamene, er det i dag meget få av, og dermed er et karakteristisk trekk i kulturlandskapet ved Kautokeinoelva og et tradisjonelt trekk ved samisk byggeskikk sterkt redusert.

Nå finner man gjerne enkeltstående stabbur i boligfelt, der flere reindriftsutøvere bor. Men mønstret lever videre, og nye rekker med gamle og nye stabbur, og andre forrådshus har dannet seg.

Stabburet til venstre (2011-004-046) tilhører en reineier, og skal være fra slutten av 1800-tallet. Behovet for lagringsmuligheter har ikke blitt mindre, og i 2000 sto det i ei rekke med flere andre nyere lagerhus (til høyre).

SEFRAK-registreringen for Kautokeino omfatter også mange objekter fra 1900-tallet. En gjennomgang av disse viser at seks bygninger har blitt borte fra registreringsstedet, dvs. 11 % av den registrerte 1900-tallsbebyggelsen. Av de gjenstående har særlig våningshusene gjennomgått store endringer. (Se kapittel 8)

Gjenreisningsbebyggelsen er ikke fanget opp av SEFRAK-registreringen. Men også denne har gjennomgått store endringer. Mange gjenreisningshus på gårdsbruk er ikke lenger i bruk, dette gjelder både bolighus og driftsbygninger, enten fordi gården ikke drives, eller fordi det er kommet nye bygninger. Flere gjenreisningshus står for fall, og eier har planer om å rive. Da gjenreisningsbebyggelsen ikke er SEFRAK-registrert, er observasjonene over basert på skjønn.

På en fraflytta boplass i Mieron står et forfallent gjenreisningshus av en type som ble kalt Klemethus. Foran huset ser man plassen der stabburet sto. Til høyre stabburet (2011-04-028) som er flytta til Juhls søvlvsmie, og her står i rekke med andre tilflytta stabbur, bl.a. fra Finland. Det er uendret i hovedtrekk. Klemethuset var resultat av en utbyggingsplan for småbruk kalt Kautokeino-aksjonen, som foregikk i første halvdel av 1950-tallet. Huset har sitt navn etter en lokal snekker, og skal være tilpasset forholdene i Kautokeino.

6.1.3 Eldre sentra, knutepunkter

Kommunesenteret

Kautokeino tettsted har bakgrunn i den gamle markedsplassen og kirkestedet. Her lå også skole og internat. Hele tettbebyggelsen med Kautokeino kirke gikk tapt i 1944. Kautokeino kirke ble gjenoppbygd på omtrent samme sted, og ble innviet i 1955. Det meste av større anlegg- og byggeaktiviteter i nyere tid har vært konsentrert til Kautokeinoområdet. I de siste årtiene har store institusjonsbygg, særlig knyttet til undervisning og samisk kultur, reist seg i og ved det gamle tettstedet. Her ligger også kommunens næringspark.

I dag er all bebyggelse i det gamle tettstedsområdet fra etter 1945, med unntak for bygdetunet som har tilflytta eldre bygninger fra hele kommunen.

Kautokeino tettsted ved Guovdageainnu Gilisilju/Kautokeino Bygdetun. Stabbursrekka og de andre bygningene på bygdetunet står i sterk kontrast til omgivende nye og langt større hus fra etter 1945.

Máze og Láhpoluappal

I Máze er det tettbebyggelse med kirke, noen serviceinstitusjoner, skole og boliger. Bebyggelsen har også her rot i et gammelt kirkested. Også her ble den gamle kirken brent i 1944, og ny kirke reist. I motsetning til Kautokeino tettsted er folketallet her noe redusert den siste tida. Máze ble som Kautokeino brent under 2. verdenskrig, men noe bebyggelse skal ha stått tilbake.

Det ble ved SEFRAK-registreringen ikke registrert bygninger i tettbebyggelsen. I Mázeområdet ble det på østsida av Kautokeinoelva registrert tre stabbur, to med byggeår før 1900, på et nedlagt bruk. Ved SEFRAK-registreringen sto det også her et gjenreisningshus. Ved MOV-undersøkelsen var bolighuset brent ned, men stabbura sto tilbake, tydelig ikke i bruk, og stedet var gjengrodd. Den nye vegen på østsida av elva går her like ved.

I Láhpoluappal har det fra gammelt vært fjellstue og vinterboplass. Bebyggelsen ved Láhpoluappal skal ha unngått å bli brent mot slutten av 2. verdenskrig, og i dag er det en liten tettbebyggelse ved fjellstua, med bl.a. skole og kapell, og fire nedlagte bruk. Ved SEFRAK ble det registrert to bygninger: fjøs og stabbur, begge er revet og står i dag på bygdetunet. Tilbake står registrert 1900-tallsbebyggelse: fjellstua og to stabbur. Vegen til Karasjok (Rv. 92) går over Láhpoluappal.

6.1.4 Spredt bebyggelse

I de siste tiåra har det vokst fram flere nye mindre boligfelt og spredte bolighus utenom selve det gamle tettstedet Kautokeino og andre eldre knutepunkter. De fleste ligger rundt det gamle kirkestedet, langs Bredbuktnesveien som går parallelt med riksveien og ved Rv. 93 i et belte langs denne.

I dette området er noen eldre hus revet. Her gjenfinner man noen av de SEFRAK-registrerte stabbura som er borte fra registreringsstedet. De står i spredte byggefelt - i tilknytting til nyere bolighus, på bygdetunet og ved Juhls sølvsmie.

6.1.5 Vegprosjekter

Omlegging og utbygging av Rv. 93

Den første anlagte vegen i kommunen gikk fra Alta til kirkestedet. Den ble fullført under 2. verdenskrig og hadde status som riksveg. Rv. 93 går parallelt med Kautokeinoelva og skjærer over gamle flytteveger for reinen ved vår- og høstflytting.

Først på 1960-tallet ble den utbygd til helårsveg. I Kautokeino ble det bygd ny trasé mellom Suolovuobme fjellstue og grenda Mieron. Nåværende Rv. 93 følger i hovedsak traséen fra 1960-tallet, over kirkestedet og videre til Finland. Fra midten av 1980-tallet ble vegen lagt om gjennom Mieron, og noe seinere ble den utvidet med gang- og sykkelsti gjennom Kautokeino tettsted.

Det er ikke kjent at vegomleggingen på 1980-tallet har ført til direkte tap av SEFRAK-registrerte bygninger.

Andre veger

Rv. 92 fra Karasjok kommer inn på Rv. 93 ved Kautokeinoelva. Denne ble også bygd på 1960-tallet som del av en stamveg som skulle føres videre til Troms. På slutten av 1980-tallet ble vegen i Máze på østsida av elva bygd. Det er ikke kjent at den har ført til tap av SEFRAK-registrerte bygninger, men den går like inntil en i dag fraflytta boplass med tre stabbur tilbake.

7 Saksbehandling, planforhold m.m.

7.1 Bruk av SEFRKA-materialet i kommunen

SEFRAK-materialet har ikke vært systematisk brukt i byggesaksbehandling eller plansammenheng ved Teknisk Etat i kommunen. Dersom "interessante" bygninger kunne bli berørt ble Guovdageainnu Gilisilju/Kautokeino Bygdetun kontaktet. (Ved bygdetunet har det for det meste bare vært én ansatt.)

Ved utskillelse av tomter, eller andre arealkrevende tiltak har det blitt sendt melding til Sámi kulturmuitoráddi/Samisk kulturminneråd.

7.2 Planforhold

Kommuneplanen, verneplaner

Gjeldende kommuneplan er fra 1992. Alle plankartene med planbestemmelser er juridisk bindende. I følge en av planens retningslinjer skal samisk kulturminnevern uttale seg til tiltak i LNF-områdene slik det går fram av § 9 i kulturminneloven.

Så langt har det vært kommunens politikk å ikke bygge på dyrka mark. Mot slutten av 1990-tallet var en del av det ubrukte jordbruksarealet tatt i bruk som føringsted for rein. Men på sikt vil en reduksjon både av dyrka areal og driftsenheter kunne få ytterligere konsekvenser for kulturlandskapet.

De fleste gjenstående SEFRAK-registrerte bygningene befinner seg i et belte langs Kautokeinoelva og ved de gamle knutepunktene, der endringene har vært og der byggepresset er sterkest.

Planer for byggefelt og annen bebyggelse i det samme beltet kan derfor bli en trussel for gjenstående bebyggelse og eksisterende kulturhistoriske sammenhenger i landskapet.

Arealdelen for kommuneplanen har avsatt området langs Kautokeinoelva som LNF-område.

Det er flere hyttefelt i kommunen. De berører ikke SEFRAK-registrerte hus.

Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap

Rapporten Verdifulle kulturlandskap i Norge (1994) har med ett område fra Kautokeino i gruppen spesialområder i jordbrukets kulturlandskap med stor nasjonal verdi. Det er område nr. 1 Galanitu og er beskrevet med: "Eldste gårder i Kautokeino, variert kulturmark, rik flora, rikt på kulturminner". (Her er ingen bygninger registrert Nasjonalt bygningsregister).

Anarjokka Nasjonalpark

Nasjonalparken ligger på grensa mot Finland, en del ligger i Karasjok kommune.

Spesialområde bevaring m.m.

Spesialområde bevaring er ikke brukt i kommunen. Kautokeino Bygdetun er regulert til offentlig formål, spesialformål museum.

Automatisk fredete bygninger

Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk freda. I 2000 var det 23 av de gjenstående bygningene som hadde byggeår som tilsier at de kan være automatisk freda. Av disse var det bare seks som hadde en noenlunde sikker datering til 1800-tallet (se kapittel 2.3.3). Samtidig er det mulig at

noen av bygningene som er datert til tidlig 1900-tall, kan være eldre. Ingen bygninger før 1900 i Kautokeino er vedtaksfreda.

7.3 Tilskudd til eldre bygninger og kulturlandskap

Tilskuddsordningen STILK har som formål å fremme vedlikehold og utvikling av kulturlandskap som et miljøgode, der dette ikke skjer ved vanlig landbruksdrift. STILK har i de seinere år ført til økt tilskudd til freda og verneverdige bygninger i landbruket, og det gis langt mer gjennom denne ordningen enn gjennom posten for materielt bygningsvern. I perioden 1990 - 2000 har to eiendommer i Kautokeino, gnr. 17/11 og 17/22, fått slik støtte til vedlikehold av bygninger og kulturlandskap. Arkitekt Kjell Borgen har utarbeidet prosjekteringsplan, og Sámi kulturmuitoráddi/Samisk kulturminneråd har vært rådgiver.

Eiendommene ligger ved siden av hverandre langs Kautokeinoelva, og er småbruk der driften nå er nedlagt. På gårdsnr. 17/21 står både eldre bygninger og gjenreisninghus. Selve tunbebyggelsen består av et våningshus fra mellomkrigstida, et eldre stabbur og våningshus og driftsbygning som ble satt opp i forbindelse med Kautokeino-aksjonen som foregikk i første halvdel av 1950-tallet. Denne ble iverksatt da gjenreisningen i Kautokeino gikk sakte, og gikk ut på å bebygge 23 gårdsbruk med våningshus og fjøs. (Hage:1996).

Heammonjávvvi 17/22. På en slak høyde bak yngre bolighus og fjøs står ei stabbursrekke med tre stabbur (2011-004-017–019). Ei av få intakte rekker i gårdslandskapet langs Kautokeinoelva.

Heammonjávvi 17/21. Våningshuset lengst til venstre (2011-004-011) er fra begynnelsen av 1900-tallet. Til høyre står et gjenreisningshus som i Kautokeino ble kalt "loftshuset". Det har to rom og er i type lik den gamle toromsplanen som skal ha vært vanlig i området før krigen. Det har et loft, derav navnet.

Heammonjávvi 17/21. Til venstre stabburet (2011-004-012) Det er av den tynnveggete typen og står på fururøtter. I SEFRAK er stabburet datert til begynnelsen av 1900-tallet. Det er restaurert etter registrering, bl.a. står det på ny underbygning.

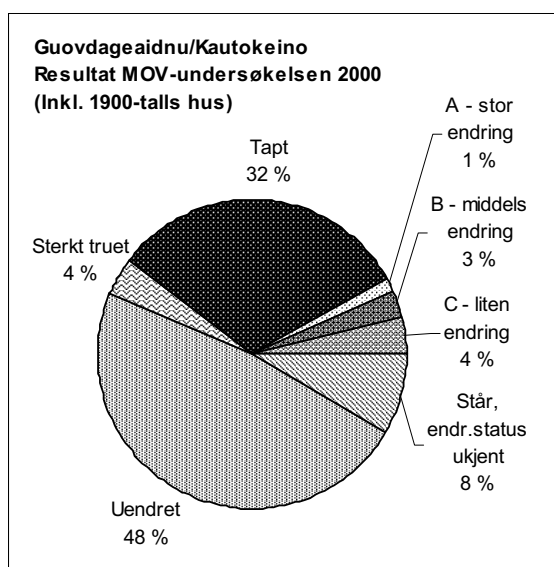

Heammonjávvi 17/21. Driftsbygningen, eller "Tveitfjøset" som det ble kalt i kommunen. Det er trolig tegnet av agronom Halvard Tveit, som i en periode like etter krigen var agronom i Kautokeino og som siden ble distriktsagronom. Det er en mindre type tilpasset forholdene i Kautokeino. Tveitfjøset var knyttet til "Kautokeino-aksjonen". Det står flere av denne typen i Kautokeino.

8 Resultater med registrerte hus fra 1900-tallet inkludert

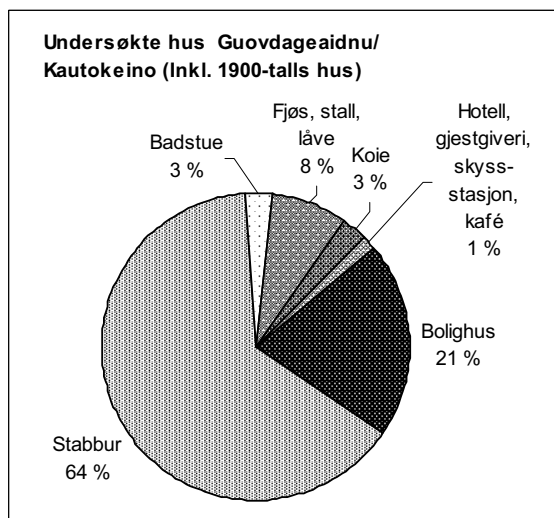
Mye av bebyggelsen i Finnmark og Nord-Troms ble brent under evakueringen i 1944, og SEFRAK-registreringen i disse områdene inkluderer derfor bygninger fra 1900-tallet. MOV-undersøkelsen år 2000 omfattet i første omgang også hus datert til 1900-tallet. For at tallene for undersøkelsen i ulike deler av landet skulle bli mest mulig sammenliknbare, ble det i 2001 besluttet at bare hus bygd før 1900 skulle med. Analysene for år 2000 ble da omarbeidet i henhold til dette. Dette kapitlet gir en oversikt over resultater med den registrerte 1900-tallsbebyggelsen inkludert.

8.1.1 Oppsummering av resultat, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet

Diagrammet viser resultatet med 1900-tallsbebyggelsen inkludert. (jamfør kapittel 0.2). Tapsprosenten blir med disse 32 %, dvs. mindre enn for bebyggelse før 1900. Av tabellen ser man også at bygninger datert til 1900-tallet har gjennomgått endringer, i motsetning til den eldre bebyggelsen som ikke var endret i vesentlig grad.

8.1.2 Bygningstyper, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet

Tabellen viser hvilke bygningstyper som er med i det undersøkte materialet, med 1900-talls-registreringen inkludert. Sammenligner man denne med tabellen for bygningstyper før 1900 (kapittel 2.4.3), er det klare forskjeller. Stabbur utgjør nå 64 % mot 79 % før, mens prosentandelen for våningshus har steget fra 10 % til 21 %. I tillegg har det kommet inn nye hus typer som koier (dvs. hus for temporær bosetting) og ei fjellstue ("hotell, gjestgiveri, kafé m.m.").

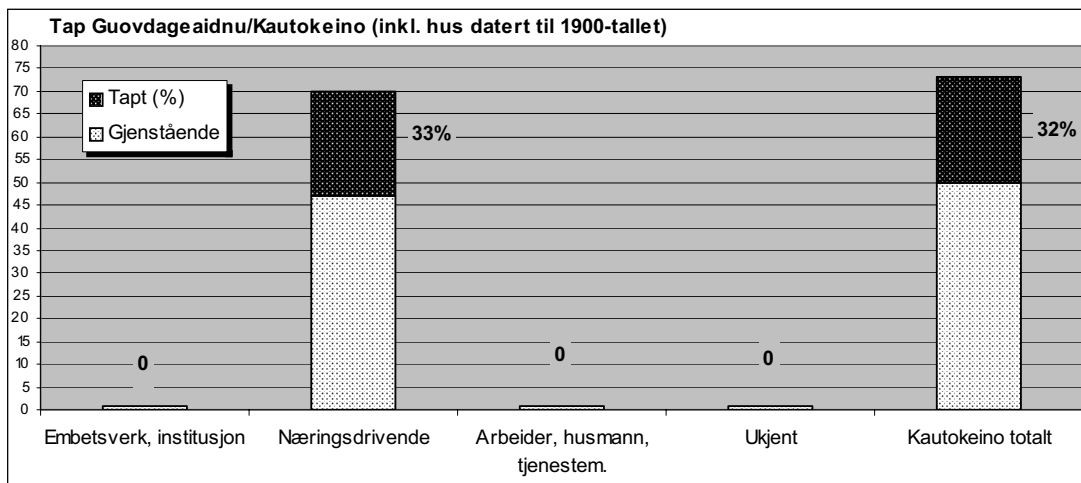

Til venstre: Våningshus/stabbur i Mieron (2011-004-025) trolig fra begynnelsen av 1900-tallet. Det har vært i bruk som lagerhus i noen år. Det står i miljø med et gjenreisningshus, som er i bruk som barnehage, og skal settes i stand. Til høyre: Sauefjøs (2011-005-002) på Cunovuohppi. Den eldste delen som er lafta, skal opprinnelig ha vært et stabbur tilknyttet handelsvirksomhet på kirkestedet, og er datert til tidlig 1900-tall. Det ble flytta, påbygd og er nå i bruk som sauefjøs.

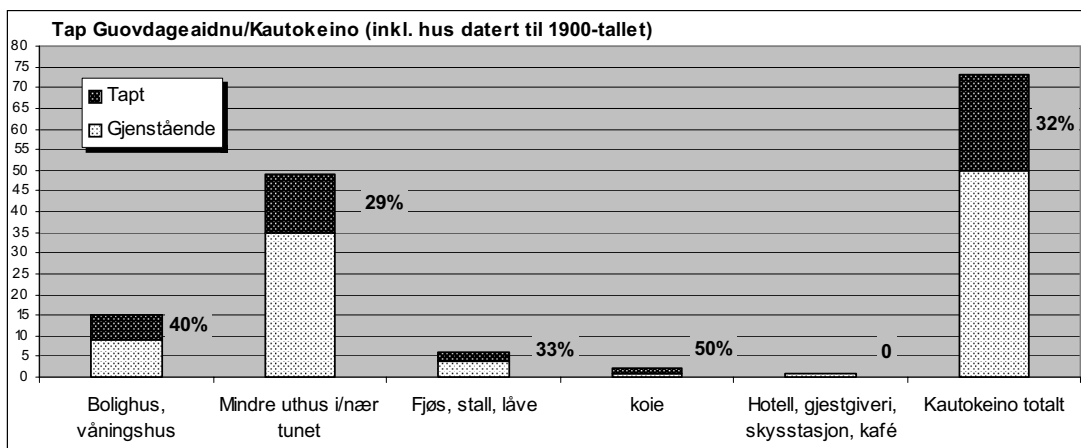
Gårdstun ikke langt fra tettstedet Kautokeino. Det fikk sin utforming like etter 2. verdenskrig, og de nye bygningene skal ha blitt satt opp av snekkere fra Sogn og Fjordane. Driftsbygningen ble bygd etter tegninger, våningshuset ble satt opp av lemmer fra tyskerbrakker. Våningshuset er siden erstattet av et nytt stort hus (i forgrunnen), gjenreisningshuset ligger skjult bak dette. Til høyre stabbursrekka som består av to eldre stabbur (2011-004-041,042) som begge kan være fra tidlig 1900-tall. I følge tradisjon på gården skal de ha blitt tatt ned under krigen og skjult, slik unngikk de å bli brent.

8.1.3 Tap – sosial miljøsammenheng, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet

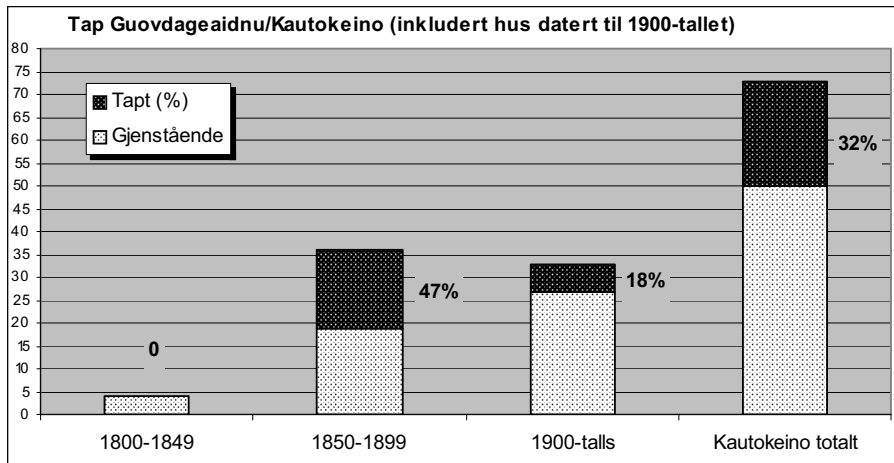
Til tross for at 1900-tallsbebyggelsen inneholder flere hustyper og sosiale miljøer, er tapene fremdeles kun innen kategorien næringsdrivende.

8.1.4 Tap – bygningstyper, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet

Med 1900-tallsbebyggelsen inkludert omfatter utvalget flere hustyper. Koier har nå det største relative tapet på 50 %, dvs. ei koie. Ser man bort fra koier er det fremdeles bolighus som har den største tapsprosenten – 40 %. (Mindre uthus omfatter stabbur og ei badstue).

8.1.5 Tap – alder, inkludert SEFRAK-registrerte hus fra 1900-tallet

Ser man på alle registrerte bygninger i Kautokeino, er tapsprosenten klart størst for de eldste bygningene, dvs. de datert til før 1900.

8.2 Oppsummering – inkludert hus datert til etter 1900.

Den viktigste forskjellen gjelder analysen av tap, bygningstyper og endringer. Vi skal her oppsummere noen av resultatene/forskjellene med 1900-talls bebyggelse inkludert.

8.2.1 Kvantitative endringer

Med 1900-tall bebyggelsen inkludert omfatter undersøkelsen 73 bygninger. 23 av disse har gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 32 %.

Det er fremdeles 3 bygninger som er truet på grunn av teknisk tilstand. Det tilsvarer en prosentandel på 4 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

En bygning er så sterkt ombygd – endringstype A, at den er vanskelig å kjenne igjen.

Til sammen utgjør tallene for tap, sterkt truet og sterkt ombygd en bolk på 36 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid eller er sterkt svekket.

To bygninger hadde gjennomgått endringer av type B og tre bygninger av type C. Disse utgjør til sammen 7 %.

I år 2000 står ca. 52 % av alle undersøkte hus i tilnærmet samme form som ved registreringstidspunktet, og disse er ikke spesielt truet av teknisk tilstand. Andelen som er berørt av tap og dårlig teknisk tilstand er ca. 36 %.

8.2.2 Kvalitative forandringer

Alle de revne og sterkt truede bygningene er, som for bebyggelse før 1900, fremdeles knyttet til reindriftsutøvere og småbrukere.

Stabbur, som er den største enkeltgruppen hus, har en tapsandel på 29 %, og av de gjenstående er to truet. Innenfor de andre gruppene, fjøs og våningshus, er det med 1900-tallsbebyggelsen inkludert registrert flere hus, men tapsandelen er fremdeles høyere enn for stabbur. Våningshus har nå en tapsandel på 40 %, og fjøs har en tapsandel på 33 %. Siden utvalget av gjenstående eldre våningshus og driftsbygninger fremdeles er så lite, forsterkes inntrykket av to spesielt sårbare kategorier hustyper.

Til sammen seks bygninger er endret noe som tilsvarer 12 %. De to våningshusene som fremdeles er i bruk som bolig har gjennomgått endringer av type A og B. Ett fjøs er utvidet med vedskjul, en endring klassifisert som B. Tre bygninger har fått nytt takbelegg, en mindre endring klassifisert som endringstype C.

Til venstre stabbur (2011-004-041) fra tidlig 1900-tall på et av de større gårdsbruka, slik det sto ved SEFRAK-registreringen. Det har tretak. Bildet til høyre viser at lite har skjedd, med unntak for tretaket som var blitt morkent og er byttet ut med platetak. Endringen er klassifisert som endringstype C. (Se tunbilde kapittel 8.1.2.)

Til venstre det gamle våningshuset (2011-004-002) på gårdsbruket Stornes som ble bygd i 1930. Ved SEFRAK-registrering var det i bruk som lager. I 2000 var huset igjen tatt til bolig. Det er utvidet med en stor fløy, større enn det gamle huset, det er panelt og vinduer og takbelegg er skiftet. Huset har endret karakter, dvs. en endring klassifisert som endringstype A.

Ved SEFRAK-registrering sto bygningene på Goaskinnjávvi mer spredt i tunet. I 2000 var de organisert i ei rekke. I midten står fjøset (2011-005-004), trolig fra begynnelsen av 1900-tallet. Det er utvidet med et påbygg i lengden til høyre, ei endring klassifisert som endringstype B. Til venstre står våningshuset (2011-005-003) fra ca. 1950 (i flg. eier), i dag i bruk som stabbur. I tunet står også to yngre bolighus.

8.2.3 Årsak til tap med den registrerte 1900-tallsbebyggelsen inkludert

Flytting er fremdeles den viktigste årsaken til at bygninger er fjernet fra det stedet de sto ved registreringen. Nå har 12 "tapte" hus dette som årsak, det vil si at to 1900-talls bygninger er flytta – et våningshus og et stabbur. Våningshuset står i dag på Kautokeino Bygdetun. Dette var i dårlig stand ved SEFRAK-registreringen, og manglende funksjon må ha vært sterkt medvirkende til riving og flytting.

8.2.4 De viktigste forskjellene med hus datert til 1900-tallet inkludert/utelatt

Med 1900-tallsbebyggelsen er det kommet til to nye hustyper, koié og fjellstue. Koiene står på vinterboplassen Gaiba, og er de eneste i materialet som har kode og betegnelse for temporær bosetting. Av den undersøkte bygningsmassen utgjør stabbur nå 64 %, mot 79 % for bebyggelse før 1900. Bolighus derimot har økt til 21 % mot 10 % før.

Den totale tapsprosenten er mindre. Tapsprosenten for hus datert til 1900-tallet er 11 %, mot 43 % for bebyggelsen før 1900. Dette gir et samlet tap på 32 %.

Ingen av de eldste bygningene er endret. Av 1900-tallsbebyggelsen er 6 bygninger endret, noe som tilsvarer en prosentandel på 12 %.

Dette kan tyde på at 1900-tallsbebyggelsen har vært av en karakter som har gjort den mer egnet til bruk i dag. Dette viser tydelig de registrerte våningshusene fra 1900-tallet, som er større enn de datert til før 1900.

Kilder:

Borgen, Kjell: *Samenes gårder i indre Finnmark. Naturlilpassing, form og kulturelle konvensjoner fra 1900 til 1990*. Fokprogrammets skriftserie nr. 25. Oslo 1995.

Bottolfsen, Øistein: *Finnmark fylkeskommunes historie 1840-1990*. Vadsø 1990.

Hage, Ingebjørg: *Som fugl fønix av asken? Gjenreisningshus i Nord-Troms og Finnmark*. Oslo 1999

Niemi, Einar: "Byggeskikk og arkitektur i Finnmark – ødelagt av krig og fred?" *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1983*

Utrykte kilder, arkiv m.m.

SEFRAK-registreringen Guovdageaidnu/Kautokeino: Kopi av skjemaer og kart.

Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune. Kommuneplanens arealdel Hefte A 1992

Statistisk sentralbyrå. Folke- og bolig telling 1. november 1970. Oslo

Statistisk sentralbyrå. Faktark, 1999. Jordbrukstillingen Guovdageaidnu/Kautokeino. (WWW.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktark, 1999. Kommunefakta Guovdageaidnu/Kautokeino. (WWW.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. 2001. Befolkningsutviklingen i kommunene 1951-99. (WWW.ssb.no)

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711

Muntlig informasjon: Museumsbestyrer Alf Isak Keskitalo, Guovdageainnu Gilisilju/Kautokeino bygdetun. Ansatte i Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune

Vedlegg 1. Bygningstyper: tap - endring

2011 Guovdageaidnu Kautokeino	Undersøkt		Tappt		Gjenstående		Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*		Uendret*	
	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%
Bolighus	4	75 %	3	75 %	1	25 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %	0	0 %
Stabbur, loft	32	38 %	12	38 %	20	63 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	5 %	19	95 %
Andre mindre uthus i/nær tunet	1	0 %	0	0 %	1	100 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %
Fjøs, stall, låve	3	67 %	2	67 %	1	33 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %
Kautokeino totalt	40	43 %	17	43 %	23	58 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	9 %	21	91 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 2. Kretser: tap - endring

2011 Guovdageaidnu/Kaut oikeino	Undersøkt		Tapt		Gjenstående		Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*		Uendret*				
	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			
Kretser	1	0	0	0 %	1	100 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %	
1 Kautokeino	1	1	1	100 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	
2 Galanito	32	14	44	44 %	18	56 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	11 %	16	89 %	0	0 %	
4 Mieronjævre	1	0	0	0 %	1	100 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %	
5 Soattefielbma	3	2	67 %	33 %	1	33 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %	
6 Lappoluobbal	2	0	0	0 %	2	100 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	100 %	
7 Masi	40	17	43 %	58 %	23	58 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	9 %	21	91 %	0	0 %	
Kautokeino totalt																					

* gjenstående 100 %

